

मिलिदटीका

॥नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

निरन्तरं लोकहितस्स कारकं
निरन्तरं लोकहितस्स देसकं,
निरन्तरं लोकहितस्स चिन्तकं
नमामि वीरं नरदम्मसारथिं ।

पज्जधम्मविदुं नाथं गुहधम्मप्पकासकं,
नमस्सिवान सम्बुद्धं धम्मं साधुगुणम्पि च ।

नागसेनमहाथेरं पिटकत्तयकोविदं,
वदिवा तम्पि सिरसा पज्जधम्मप्पकासकं ।

मिलिदपज्जहविवरणं मधुरथप्पकासिनिं,
रचयिस्सं समासेन तं सुणाथ समाहिता ।

१. तथ पकिण्णकथविवरणं जातकुद्धरणन्ति द्वे येवमातिका ।

तथ-

सम्बधो च पदञ्चेव पदथो पदविग्गहो
चोदना परिहारो'ति छब्बिधा अथवण्णना'ति ।
वुत्तत्ता सम्बधो ताव वेदितब्बो । सो च यथावुत्ताज्झाहारवसेन दुविधो ।

पकिण्णकथविवरणं

तेसु — 'मिलिदो नाम सो राजा ...पे०... सागरन्ति एथ अज्झाहारसम्बधो वेदितब्बो यो'पि मिलिदो राजा भगवतो
परिनिब्बानतो पञ्चवस्ससते अतिक्कन्ते राजकुले उप्पन्नो सो राजा मिलिदो नाम ।

सागलायं पुरुत्तमे सागलनामके उत्तमनगरे रज्जं कारेन्तो नागसेनथेरं उपगज्झि किं विया?ति ।

गङ्गाव यथ सागरन्ति आह । यथा गङ्गा वा यमुनादीसु अज्जतरा वा सागरं उपगज्झि तथा उपगज्झि'ति अथो । व-सद्दो
वेथ समुच्चयथो । गङ्गा वा'ति वत्तब्बे आकारस्स रस्सत्तं कवा गङ्गाव इति वुत्तं । उप्पलंव यथोदके'ति एथ वुत्तसमुच्चयथो
वासद्दो विय ।

आसज्ज राजा ...पे०... विदाळने'ति एथ यथावुत्तसम्बधो वेदितब्बो । सो च सुविजेज्य्यो'व । पदन्ति उपसग्ग

निपातनाम आख्यातपदवसेन चतुब्बिधं । तेसु नामपदं सामञ्जगुण-कित्तिम-ओपपातिक-नाम वसेन चतुब्बिधं । तथ पठमकपिकमहाजनेन सम्मन्तिवा ठपितत्ता महासम्मतो'ति रज्जो नामं सामञ्जनामं नाम । धम्मकथिको पंसुकुलिको विनयधरो तेपिटको सद्धो पसन्नो'ति एवरूपं गुणतो आगतं नामं गुणनामं नाम । यम्पन जातस्स कुमारस्स नामगहणदिवसे दक्खिणेय्यानं सक्कारं कवा समीपे ठिता जातका कप्पेवा'अयं अमुको नामा'ति नामं करोन्ति इदं कित्तिम नामं नाम । या पन पुरिमपञ्जत्ति पच्छिमपञ्जत्तियं पतति, पुरिमवोहारो पच्छिमवोहारे सेय्यथिदं पुरिमकप्पे'पि चदो चदोयेव नाम एतरहि'पि चदो चदोयेव नाम, अतीते सूरियो समुदो पथवी पब्बतोयेव नाम । एतरहि'पि पब्बतो पब्बतोयेव नामाति इदं ओपपातिकनामं नाम, इदं नामचतुक्कं अभिधम्मपरियायेन वुत्तं । सदसथे पन नामनाम-सब्बनाम-समासनाम-तद्धितनाम-कितनामवसेन पञ्चविधं वुत्तं । तं सब्बं इध यथारहं वेदितब्बं । पदथो पन आसज्जा'ति पवा । ठानाठानगते'ति कारणाकारणगते ।

पुथू'ति नानप्पकारे ।

सुत्तजालसमथिता'ति सुत्तन्तपिटकसङ्घातसुत्तसमूहेन समथिता पथिता, सुत्तं आहरिवा सुत्तथविसोधनवसेन सुत्तजालसोधका

नयेहि चाति अभिधम्मविनयादीहि नयेहि युत्तीहि वा ।

पणिधाया चाति अभिधम्मविनयादीहि नयेहि युत्तीहि वा ।

पणिधायाति अत्तनो जाणं ठपेन्तो ।

भासयिवान मानसन्ति अत्तनो चित्तं अतिसयेन पुनप्पुनं पवत्तापनवसेन हासेवा

कङ्खाठानविदाळने'ति कङ्खाय विचिकिच्छाय वस्सा कारणभूतानं अविज्जादिकिलेसानं धम्मानं विदाळनकारणे ।

अयं पदथो नाम ।

विग्गहो पन एवं वेदितब्बो?

योनकसङ्घातानं मिलानं इदो

मिलिदो ।

सोतं पतितानं जनानं संसीदनं राति आददाती'ति

सागरो, तं सागरं ।

अभिधम्मविनयेसु अनुपविसनथेन ओगाळहा

अभिधम्मविनयोगाळहा ।

सुत्तजालस्स समथिता

सुत्तजालसमथिता ।

कङ्खा च कङ्खाठानञ्च कङ्खाठानानि कङ्खाठानानं विदाळनं

कङ्खाठानविदाळनं ।

अयं विग्गहो ।

इमा पञ्च गाथा केन कता?ति चोदना भदन्तबुद्धघोसाचरियेन कता?ति परिहारो । न केवलं पञ्च गाथाव,
थेरराजवचनेपि अज्जं पुब्बापरवचनम्पि तेन वुत्तं ।

तेसु सम्बधनये—

‘एकख्यातो पदच्चयो सिया वाक्यं सकारको’ति च

‘येन यस्स हि सम्बधो दूरट्ठम्पि च तस्स तं,
अथतो असमानानं आसन्नत्तं अकारणंति च ।

‘नानत्ता सति या नाना-क्रिया होति यथारहं,
एकक्रियाय छन्नन्तु नथि कारकता सदा’ ।

‘वोहारविसयो सद्दो’नेकथपरमथतो,
बुद्धिविकप्पतो चथो तस्सथो’ति पवुच्चति ।

तीणीपि लक्खणानि सल्लक्खेवा यथा अथो च सभावो च लब्भति, तथा सद्व्ययोगो कातब्बो । सद्व्ययोगेन हि
अत्थसभावा अनुवत्तितब्बा, न अत्थसभावेहि सद्व्ययोगो अपि च आचरिया नानारट्ठेसु ठिता अत्तनो अत्तनो
रट्ठवोहारानुरूपेण सद्व्ययोगस्स अथं वदन्ति । इध अम्हाकं बिङ्गरट्ठे सिलिडुवोहारानुरूपेण सद्व्ययोगस्स अथो वत्तब्बो ।
यथा वचनं सिलिडुं होति कुलपुत्तानञ्च हृदयं पविसति तथा वत्तब्बो कथं? यदि पठमा कत्ता होति, दुतिया कम्मं सविसेसनं
पठमन्तकत्तं ववा क्रियापदं वत्तब्बं । क्रियापदं ववा सविसेसनं दुतियन्तकम्मं वत्तब्बं । यदि सविसेसनं पठमन्तपदं कम्मं
होति तं तस्स विसेसनञ्च ववा ततियन्तकत्ता वत्तब्बो । तं ववा क्रियापदं वत्तब्बन्ति ।

पदथो पन —

‘अथप्पकारणा लिङ्गा ओजज्जा (?) देसकालतो ।
सद्वथा विभजीयन्ति । न सद्वायेव केवला’ति च ।

‘परभावपथापेक्खं स-अमादि तु कारकं,
पच्चयस्स सधातुस्स अथभुतन्तु साधनन्ति च ।

‘धातु सद्दो क्रियावाची पच्चयो साधनवाचको,
अथस्स वाचकं लिङ्गं विभक्ति अथजोतका ।’

ति च लक्खणानि सल्लक्खेवा एकेकपदस्स अथविग्गहो वत्तब्बो ।

पद विग्गहो पन-

‘धावथो हि सिया हेतु - पच्चयथो सिया फलं,
द्विन्नं जाननथञ्च इति सद्दो पयुज्जते ।

सब्बवाक्ये क्रियासद्दो इतिसद्दो च होति हि ।
क्रियाव्युत्पत्ति निमित्तं इतिसद्देन दीपितन्ति,
आदीनि लक्खणानि सल्लक्खेवा वत्तब्बो ।

अयं अम्हेहि वुत्तो सद्दप्पयोगअथप्पयोगो योजनानं नयो सब्बथ उपकारो कुलपुत्तेहि उग्गहेतब्बो सल्लक्खेतब्बोयेव ।

इतो परं यं अथतो च रूपतो च अपाकटं, तंयेव वण्णयिस्साम ।

सुविभत्त-वीथि-चच्चर-चतुक्क-सिङ्घाटकन्नि सुविभत्ता रथिकासङ्घाता वीथि चच्चरसङ्घाता चतुक्का
मग्गसधिसङ्घाता सिङ्घाटका एथाति सुविविभत्तवीथिचच्चरचतुक्कसिङ्घाटं । वुत्तज्हेतं अभिधानप्पदीपिकायं;

“रच्छा च विसिखा वुत्ता रटिका वीथि चाप्यथ
व्युहो रच्छा अनिब्बिद्धा निब्बिद्धा तु पथद्धि च,
चतुक्कं चच्चरे मग्ग-सधि-सिङ्घाटकम्भवे”ति ।

कासिक-कोटुम्बरकादि - नानाविधवथापणसम्पन्नन्ति एथ महग्गवथं कासिकं कासिकरट्टे वा उप्पन्नं कासिकं ।
कोटुम्बरदेसे जातं वथं कोटुम्बरं । आदिसद्देन खोमं कप्पासिकं कोसेय्यं कम्बलं साणं भङ्गन्ति । धवलवथानि च खोमस्स
अनुलोमभुतं दुकुलं कोसेय्यस्स अनुलोमभुतानि पत्तुन्नपट्ट-सोमार-चीनज वथानि च सङ्गण्हाति । वुत्तज्हेतं
खुद्दकसिक्खागथे?

दुकूलञ्चेव पत्तुन्न - पत्तं सोमारचीनजं इद्धिजं देवदिन्नञ्च तस्स तस्सानुलोमकन्ति ।

तस्स टीकायञ्च वाकमयत्ता दुकुला साणस्स अनुलोमकेहि कतसुत्तमयत्ता पत्तुण्णपट्ट-सोमारचीनवथानि कोसेय्यस्स
अनुलोमानि इद्धिजदेवदिन्नवथानि छन्नं वथानं अनुलोमानि तेसं अञ्जतरमयत्ता”ति वुत्तं ।

तथ मिलिदपज्जो लक्खणपज्जो विमतिच्छेदनपज्जो”ति दुविधो”ति एथ धम्मनं लक्खणपुच्छनवसेन पवत्तो पज्जो

लक्खणपजेहा ।धम्मानं लक्खणपज्जो'ति कथंचि लिखितं । ठानुप्पत्तिकपटिहानो'ति तस्मिं तस्मिं गम्भीरथविचारणकाले कत्तब्बकिच्चसङ्घाते ठाने उप्पत्ति उप्पज्जनं ठानुप्पत्ति सा अस्स अथिति ठानुप्पत्तिकं । आरम्भणे पटिभातीति पटिभानं, जाणं । ठानुप्पत्तिकं पटिभानं यस्स सो ठानुप्पत्तिकपटिभानो ।

पटिबलो अतीतानागतपच्चुप्पन्नानन्ति एथ अथानं जानितुन्ति पाठसेसो कातब्बो सोयेव वा पाठो । तथ अहं अतीतभवे दिन्नदानो रक्खितसीलो भावितभावनो कतकल्याणो इदानी जाणसम्पन्नो धनवा यसवा'ति अतीतथं जानितुं पटिबलो इदानी मया दानादि पुज्जं कत्तब्बं सम्पत्ति भवतो । सम्पत्ति भवे उप्पज्जिवा सुखी हुवा परिनिब्बायिस्सामी'ति । एवं पच्चुप्पन्नअनागतथे जानितुं पटिबलो नाम ।

समन्तयोगविधानकिरियानं करणकाले'ति युज्जितब्बो योगो । समन्ततो सब्बतो सब्बकाले योगो सब्बकालेसु सब्बकत्तब्बकम्मानं विदहनं विधानं नाम । इदञ्चिदञ्च करिस्सामि, इमस्मिं कते इदं भविस्सती'ति पुब्बभागे उपायेन कत्तब्बविधानं किरिया नाम करणकालेयेव लब्धति । पुब्बभागे च करणकाले च निसम्मकारीति अधिप्पायो ।

सेय्यथीदन्ति यानि सथानि तेन उग्गहितानि तानि सेय्यथिदं विभजिस्सामीति अथो अनेकथतो महनिदानसुत्तवण्णनायञ्च एवमेवथो वुत्तो' सेय्यथिदं कतमानी'ति केचि वदन्ति । तं'कतमे पञ्चुपादानक्खधा? सेय्यथिदं? रूपूपादानक्खधो'तिआदिना नयेन समेति । तेसु च एकूनवीसतिसथेसु ।

सुतीति एथ सुय्यते धम्मो एतायाति सुति, वेदो ।

सम्मुतीति सद्गन्थो । सेसा सङ्ख्यादयोपि च कत्तुयोनकत्ता बाहिर सथेसु यदि दिस्सन्ति ते सुगहेतब्बा येवाति ।

भत्तविस्सग्गकरणथायाति भत्तकिच्चकरणथाय ।

सकिं एवं चक्खुं उदपादीति अतीतभवे तीसु वेदेसु परिचयसतिजाणबलेन सकिमेव एकुग्गहणवारमेव चक्खु वेदुग्गहजाणचक्खु उदपादि । बहुतरं अवचापेवा एकवारमेव वदापेवा धारेतुं असक्कोन्तस्स जाणचक्खु उदपादीति अधिप्पायो ।

आचरियस्स अनुयोगं दवा'ति'आचरिय, तुम्हेहि यं यं इच्छथ, तं तं मं पुच्छथ, अहं विस्सजेस्सामि । ब्याकातुं असक्कोन्तस्स मे आचिक्खथा'ति आचरियस्स अत्तनो अनुयोगं अनुयुज्जनं चोदनं दवा । एकच्चो हि अनुयोगं दातुं सक्कोति ब्याकातुं पन न सक्कोति । नागसेनदारको पन तदुभयम्पि कातुं सक्कोतियेव ।

धम्मचक्खुं उदपादीति'यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मन्तिधम्मचक्खु सोतापत्तिमग्गजाणं निब्बानारम्भणं हुवा एवं उप्पज्जनाकारेन उदपादियं किञ्चि सङ्घतं धम्मजातं समुदयधम्मं उप्पज्जनसभावं सब्बं तं निरोधधम्मं, सब्बं तं धम्मजातं निरुज्जनसभावं अनिच्चं खयवयधम्मन्ति उदपादि । कस्मा निब्बानारम्भणंयेव मग्गजाणमेव उदपादी'ति । तप्पटिच्छादकमोहधकारं विद्धंसेवा उप्पन्नत्ता ।

(दोसिना) दोसिताति वत्तब्बे तकारस्स तकारं कवा दोसिना'ति वुत्तं ।

रथं आरुह्यति एथ सामिकं रमयतीति रथोति विग्गहो कातब्बो ।

राजरथो नाम सब्बरतनविचित्तो इच्छितब्बो ।

(वयहं) वहन्ती एतेनाति वयहं उपरिमण्डपसदिसपदरच्छन्नसब्बमालागुण्ठिमं वा छादेवाति अट्टकथायं वुत्तनयेन कतसकटं वयहं नाम ।

सदमानिकाति उभोसु पस्सेसु सुवण्णरजतादिमया गोपानसियो दवा गरुळपक्खकनयेन सदमानिकाति अट्टकथायं वुत्तनयेन कतो यानविसेसो वयहादिद्वयं चेकथाय इधानीतं

तिथकरोति उग्गहो सवणं पुच्छा कथनं धारणं इति पञ्चधम्मवसेनेव तिथवासो पवुच्चतीति एवं वुत्ते तिथवासे पतिट्ठाय परे च पतिट्ठापेवा पिटकत्तयतिथछेककरणेन धम्मतिथङ्करो ।

निपुणोति बधादीसु उपजाननसमथो ।

विसारदोति परिसासु भयरहितो ।

सामयिकोति देसजभासासङ्घातसमयकुसलो सकसमयसमयन्तरच्छेकजाणवन्तो ।

पटिभाणोति कल्याणवाक्य सङ्ख्यातपटिभाणवन्तो ।

मेधावीति धम्मोजपज्जाय मेधावी । धम्मोजपज्जा नाय जानगतो पण्डितो किं सुतं किं वा सुणामि, किं कुसलं गवेसिन्ति याय विचारेति सा धम्मोजपज्जा नाम ।

आयस्मापि खो नागसेनो पटिसम्मोदि...पे०... आराधेसिति येनेव सम्मोदनियवचनेन थेरो रजेजा मिलिदस्स चित्तं आराधेसि तोसेसि तेनेव सम्मोदनीयवचनेन रज्जा सङ्घि पटिसम्मोदीति योजना ।

जायामीति जातो पाकटो होमि ।

अपि च खो महाराज ...पे०... नागसेनोति यं इदं नागसेनोति नामं एसा सङ्घा समज्जा पज्जत्ति वोहारो नाममत्तं होतीति योजना ।

(सङ्घा) एथ च सङ्घायतीति सङ्घा । सङ्घथियतीति अथो किन्ति सङ्घथियति? परस्साति अत्ताति भवोति पोसोति पुग्गलोति नरोति माणवोति तिस्रोति दत्तोति मज्जपीठं भिसिबिम्बो हनन्ति विहारो परिवेणं द्वारं वातपानन्ति । एवं अनेकेहि आकारेहि सङ्घथीयतिति सङ्घा ।

समज्जा सम्मा जायतीति किन्ति जायतीति? अहन्ति ममन्ति...पे०... द्वारं वातपानन्ति सम्मा जायतीति समज्जा ।

(पज्जत्ति) पज्जापीयतीति पज्जत्ति ।

(वोहारो) । किन्ति पञ्जापीयतीति...पे०... वोहरीयतीति वोहारो । किन्ति वोहरीयतीति । अहन्ति ममन्ति...पे०... द्वारं वातपातन्ति वोहरीयतीति वोहारो । इमेहि चतुहि सङ्घाआदीहि पदेही नामपञ्जत्तियेव अधिप्पेता नाममत्तन्ति दस्सनतो ।

सचे वं महाराज पण्डितवादा सल्लपिस्ससीति वं सचे मया सङ्घि पण्डितानं सल्लापेन ।

आवेठनम्पि कयिरति निब्बेठनम्पि कयिरतीति पञ्हपूच्छनवसेन वेठनं पण्डितेहि कयिरति पञ्हविस्सज्जनवसेन वेठनं पण्डितेहि कयिरति पञ्हविस्सज्जनवसेन निब्बेठनम्पि कयिरति ।

निग्गहोपि कयिरतीति नागसेनथेरो मुसाभणतीतिआदिना निग्गहनयेन अज्जपण्डितानं निग्गहणवचनं अज्जपण्डितेहि कयिरति । अपि च कथावथुप्पकरणे आगतो सब्बनिग्गहो निग्गहोयेव ।

पटिक्कमम्पीति वं महाराजराजा मिलिदो जम्बुदीपे अगगराजा कस्मा मुसा भणसीतिआदिना पटिक्कमम्पि कयिरति ।

विसेसो पीति सम्पन्नं मुनिनो चित्तं, कम्मना व्यत्तत्तेन च विज्जाचरणसम्पन्नं धम्मगतानं पसंसतीतिआदिना गुणपसंसनसङ्घात विसेसो । इध पन कल्लोसि भन्तेतिआदि पटिग्गहणविसेसोति सम्पन्नं मुनिनो चित्तं...पे०... धम्मगतानं अनुमोदसीतिआदिना गुणपसंसनसङ्घातो पटिग्गहणविसेसो । इध पन साधु खो वं महाराज रथं जानासीतिआदि । एकं वथुं पटिजानन्तीति कल्याणमणिआदिकं अज्जतरं एकं वथुं कल्याणं वा अथि नथिति पटिजानन्ति पठमदिवसे तयो पञ्हा रज्जा पुच्छिता नामपञ्जत्तिपञ्हो सत्तवस्सिकपञ्हो वीमंसनपञ्हो ।

भन्ते नागसेन पुच्छिस्सामीति ...पे०... किम्पन महाराज तया पुच्छितन्ति ततियो वीमंसनपञ्हो ठानुप्पत्तिकपटिहानजाननथाय वीमंसनवसेन पुच्छितत्ता विमंसनपञ्हो नाम । तथपुच्छितो मे भन्तेति इदं रज्जा अत्तना हेट्ठा पुच्छिते द्वे पञ्हे सधाय वुत्तं ।

विस्सज्जितं मेति इदम्पि थेरेन अत्तना हेट्ठा विस्सज्जिते द्वे पञ्हे सधाय वुत्तं ।

नागसेनो नागसेनोति सज्झायं करोन्तो पक्कामीति रज्जा नागसेनथेरे बहुमानगारवो कतोति दीपेतुं बुद्धघोसाचरियेन वुत्तं अगारवो हि पुग्गलो गरुडानियं पुग्गलं दिस्वापि सुवापि जानिवापि अपस्सन्तो असुणन्तो अजानन्तो विय होतीति । तत्रायं वचनथो? आगुं पापं न करोतीति नागो । सेन्ति सयन्ति एतेन वादपच्चथिका जनाति सेनो नागो च सो सेनो चाति नागसेनो सामज्जादीसु चतुसु नामेसु इदं कित्तिमनामं ।

सुट्ठु थेरो अबभनुमोदीति साधु सुट्ठुति वचनेन । अन्तरामगो पुच्छितो अनथकालपञ्हो ।

कतमेथ नागसेनोति कतमो धम्मो एतस्मिं वचने नागसेनो नाम होतीति पुच्छि ।

जीवोति जीवभुतो वायो ।

अस्सासपस्सासा नामेते कायसङ्घारोति थेरो अभिधम्मकथं अकासीति इमिना अनन्तकायस्स एते अन्तो-पविसन-

बहि-निक्खमतवाता अस्सासपस्ससा नाम करजकायेन अभिसङ्खरीयन्ति, तस्मा कायसङ्खारा च होन्ति, तेनेव जीवेन नागसेनो नागसेनो'ति इमिना नाममत्तं गण्हाति न पुग्गलो जीवो गहेतब्बो'ति थेरो अभिधम्मकथं अकासि ।

उपासकत्तं पवेदेसी'ति अत्तसन्निय्यातनेन सिस्सभावूपगमनेन पणिपातेन समादानेनाति चतुसु सरणगमनूपायेसु समादानेन रतनत्तयस्स च थेरस्स च उपासकभावं, बुद्धं सरणं गच्छामि, धम्मं सरणं गच्छामि, सङ्घं सरणं गच्छामि, तज्ज सरणं गच्छामि, उपासकं मं धारेहि अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गतन्ति ।

अनन्तकायपज्जो चतुथो ।

किम्हि होति कथासल्लापो'ति किम्हि कारणे निमित्तभुते कथासल्लापो होति । किम्पयोजनो कथासल्लापो'ति अधिप्पायो इदं रजजा किमथाय वुत्तं? अनुयोगदानथाय चेव पुच्छनस्स ओकासदापनथाय चाति जातब्बं ।

अथेन मयं महाराज अथिका अथेन होतु कथासल्लापो'ति इमिना थेरो रज्जो अनुयोगज्जेव ओकासज्ज देति तथ अथेना'ति ।

'अथो पयोजनो सद्दा'भिधेय्य वुद्धियं धने,
वथम्हि कारणे नासे हिते पच्छिमपब्बते'ति ।

एवं वुत्तेसु अथेसु इध पयोजनज्ज हितज्ज लब्धति । तेसु लोकियलोकुत्तरफलं पयोजनं नाम, सासनवुद्धि वा । यथिच्छितफलनिष्पादानो हिनोति पवत्ततीति हितं । दानसीलादिलोकियलोकुत्तरकारणं ।

किन्ती'ति किम्हि असङ्खतधातुसङ्घाते निब्बाने फलसङ्घाते निब्बाने इदं पच्चुप्पन्नदुक्खं निरुज्जेय्य ।

अनुपादापरिनिब्बानन्ति अरहत्तफलसङ्घातं अनुपादापरिनिब्बानं । निब्बानज्हि दुविधं अपच्चयपरिनिब्बानं अनुपादापरिनिब्बानन्ति । तेसु अविज्जादिपच्चयरहितत्ता असङ्खतधातु अपच्चय-परिनिब्बानं नाम । किलेससङ्खत-परिनिब्बानसङ्घातं उपादान रहितत्ता अरहत्तफलं अनुपादापरिनिब्बानं नाम ।

राजाभिनीता'ति राजूहि पीळिता राजभीता वा ।

इणट्ठा'ति इणेन पीळिता ।

कल्लो'सीति व्याकरण जाणेन छेको'सि, अङ्गुत्तरटीकायं व्याकरणे समथो' । पटिबलो'तिपि वत्तुं वट्टति येवाति ।

पब्बज्जापज्जो पज्जमो ।

सोपादानो'ति सकिलेसो ।

पटिसदहनपज्जो छट्ठो ।

योनिः सो मनसिकारेणाति अनिच्छं दुःखन्ति उपायेन पथेन सारणलक्खणेन आरम्भणपटिपादकमनसिकारेण ।

मनसिकारपज्जो सत्तमो ।

उस्सहनलक्खणे'ति सम्पयुत्तानं आरम्भणे संयोजनवसेन उस्सहनलक्खणे गणहनलक्खणे वा ।

मनसिकारलक्खणपज्जो अट्ठमो ।

यो सीलक्खधो वरपातिमोक्खियो'ति यो पातिमोक्खसीलसंवरसङ्घातो बुद्धुप्पादेयेव उप्पन्नो सीलगुणो सयं पतिट्ठाति इदुयादीनं एकदसन्नं कुसलधम्मानं निस्सयाकारेण निस्सयपच्चयो चेव बलवकारणट्ठेण उपनिस्सयो च पथवी इव सत्तानं पतिट्ठा ।

सीलपतिट्ठानलक्खणपज्जो नवमो ।

अज्जेसं चित्तं विमुत्तं पस्सिवा'ति अज्जेसं अरियानं सोतापत्तिफलादिके फले विसेसेन अधिमुत्तं पक्खदन्तं जाणचक्खुना पस्सिवा ।

सद्दालक्खणपज्जो दसमो ।

सब्बे कुसला धम्मा'ति सब्बे लोकिक्खसलधम्मा उप्पन्ना न परिहायन्ति ।

वीरियलक्खणपज्जो एकादसमो ।

अपिलापनलक्खणो'ति आरम्भणे अनुपविसनट्ठेण ओगाहनलक्खणो सप्पटिभागधम्मो'ति पटिभागेण पच्चथिकेन सह वत्तन्तीति सप्पटिभागा सुक्को च कण्हपटिभागेण सप्पटिभागो ।

कण्हसुक्कसप्पटिभागे'ति ईदिसपाठो यदि अथि सुदरोयेव ।

अपिलापेतीति अनुपविसनट्ठेण ओगाहति ।

हिताहितानं धम्मानं गतियो'ति कुसलाकुसलानं धम्मानं इट्ठानिट्ठ-विपाकदानभाव-संखात-निष्फत्तियो ।

सब्बथकन्ति सब्बकिच्चे नियुत्तं सब्बलीनुधच्चेसु इच्छितब्बं वा ।

सतिलक्खणपज्जो द्वादसमो ।

तप्पमुखा'वाति राजप्पधाना इव ।

समाधिपज्जो तेरसमो ।

यो उप्पज्जति सो एव सो'ति यो पथविफस्सादिपरमथधम्मो उप्पज्जति, सो उप्पन्नपुब्बधम्मो एव ।

पज्जालक्खणपज्जो चुद्धसमो ।

नाना-एककिच्चकरणपज्जो पण्णरसमो ।

पण्णरसपज्जवन्तो पठमवग्गो समत्तो ।

वं पन भन्ते एवं वुत्ते किं वदेय्यासी'ति यदा वं दहरो तरुणो मदो उत्तानसेय्यको अहोसि सोयेव वं एतरहि महन्तो'ति इमस्मिं वचने मया च केनविध पुच्छनवसेन वुत्ते वं किं वदेय्यासीति योजना ।

दुतियवग्गे पन धम्मसन्ततिपज्जो पठमो ।

न पटिसदहनजाननपज्जो दुतियो ।

सकिच्चयन्ति अत्तनो विसयोभासनकिच्चं ।

आलिम्पनं विज्झापेतुन्ति अग्गिं निब्बापेतुं

पज्जानिरुज्जनपज्जो ततियो ।

निब्बिसं भतको यथा'ति यथा भतको भतककम्मं कवा लक्खं निब्बिसं निब्बिसन्तो लभन्तो दुक्खं जीवितुं नाभिनदति मरणञ्च नाभिनदति मरणकालं आगमेति, एवमेवाहं कालं मरणकालं पटिकङ्खामि आगमेमीति अधिप्पायो ।

परीनिब्बानपज्जो चतुथो ।

यदि कुसला न दुक्खा'ति सुखा वेदना कुसला यदि सिया सा कुसला वेदना न दुक्खभूता । यदि सिया सा कुसला न होति । कुसलं दुक्खन्ति न उपपज्जती'ति कुसलं दुक्खभुतन्ति वचनं न उपपज्जतीति वत्तुं न युज्जति । कुसलं दुक्खं न । अज्जमज्जपच्चनीकत्ता'ति रज्जो अधिप्पायो । सभावो पन एवं न होति । कुसला हि सुखा वेदना सङ्खारदुक्खेन विपरिणामदुक्खेन'पि दुक्खा । नेक्खम्मनिस्सितदोमनस्ससङ्खातदुक्खा'पि अनवज्जट्टेन कुसला सियाति थेरो पन मयि राजानं अयोगुळहिमपिण्डपज्जं पुच्छन्ते तं राजा मिच्छा ब्याकरिस्सति । तस्मिं दोसं आरोपेस्सामि । राजा तं मिच्छा ब्याकरिस्सति । तस्मिं दोसं आरोपेस्सामि । राजा तं हरितुं असक्कोन्तो मं अथजप्पनं याचिस्सति । अथ राजातं सभावथं सज्जापेस्सामीति मन्वा तं किम्मज्जसि महाराजा'ति आदिमाह । किन्नु खो महाराज उभो'पि ते दहेय्युन्ति इमस्मिं पुच्छावचने थेरेन वुत्ते राजा सीतुण्हसमज्जाता तेजोधातु'ति सुतत्ता सीतहिमपिण्डस्स खरखादनभावञ्च सधाय धातुनं उस्सदभावजाननजाणतो विरुज्झिवा' आम भन्ते उभो'पि ते दहेय्युन्ति विरुद्धपटिवचनं अदासि ।

न हि भन्ते'ति रज्जो अवजाननपटिक्खपनं ।

अजानाहि निग्गहन्ति थेरवचनं । यस्मा ते पुरिमाय' आमा'ति पटिज्जाय पच्छिमा'न हि भन्ते'ति पटिज्जा पच्छिमाय च

पुरिमा न सधियती । तस्मा वं निग्गहं पत्तो । वं निग्गहं दोसं अपराधं सम्पिटिच्छाहीति अथो । इदानीं उभिन्नं तत्ताभावदस्सनवसेन उभिन्नं सीतलाभावदस्सनवसेन च तं निग्गहं पाकटं करोन्तो यदि तत्तं दहतीति आदिमाह ।

तथ— ‘यदि तत्तं दहतीति सचे उभिन्नं तत्तता दहति । यदि तत्तं दहतीति च ठपनवचनं ।

न च ते उभोति दोसारोपनवचनं ।

तेन न उपपज्जतीति तेन तस्मिं उभिन्नं उण्हभावकारणा उभोपेते दहन्तिति वचनं तत्तभावस्स दहने न उपपज्जति, न युज्जति ।

यदि सीतलं दहतीति सचे उभिन्नं सीतलभावो दहति तेन न उपपज्जतीति तस्मा कारणा उभिन्नं सीतलाभावकारणा उभोपि ते दहन्तिति वचनं सीतलभावस्स दहनेन न उपपज्जतीति वत्तुं न युज्जति पुन तं दोसं पाकटतरं करोन्तो थेरो किस्स पन ते महाराज उभोपि दहन्तिति आदिमाह ।

(किस्स)तथ-किस्साति केन कारणेन उभोपि ते दहन्तीति ।

तेन न उपपज्जतीति केन तस्मा कारणा एकस्स उण्हस्स एकस्स सीतलस्स भावकारणा उभोपि ते दहन्तीति तथा वुत्तवचनं न उपपज्जति न वट्टति । उभोपि ते दहन्तीति वुत्तं, अयुत्तम्पि तथा वुत्तमेव । कुसलं दुक्खन्ति वत्तुं वुत्तमेव कुसलं दुक्खन्ति न उपपज्जतीति इदं वं कस्मा वदसि? वत्तुं युत्तवचनं न युज्जतीति वदसि वत्तुं अयुत्तवचनं युज्जतीति वदसीति थेरस्स वचनेन अत्तनो वादे दोसं पस्सन्तो तं परिहरितुं असक्कोन्तो नीवमनो थेरं अथजप्पनं याचन्तोनाहं पटिबलोति आदिमाह ।

तथा वादिनाति युत्तमथगम्भीरविचित्तपटिभानवादिना

साधू अथं जप्पेही ती साधु याचामि । सुखा वेदना कुसलाति वा अकुसला अब्बाकताति वा इमस्स मया पुच्छितवचनस्स अथं जप्पेहि देसेहि अथेनाहं अधिको, किं विवादेनाति अधिप्पायो ।

गेहनिस्सितानीति गेहसदिसकामगुणनिस्सितानि तमारब्भ पवत्तानीति अथो ।

नेक्खम्मनिस्सीतानीति ।

एथ

‘पब्बज्जा पठमं धानं निब्बानञ्च विपस्सना
सब्बेपि कुसला धम्मा नेक्खम्मन्ति पवुच्चतीति,
वुत्तनेक्खम्मेसु निब्बानविपस्सनाकुसलधम्मसङ्घाते ।

नेक्खम्मे निस्सितानि ।

सुखवेदनापञ्चो पञ्चमो ।

सो च अज्जपञ्चेहि गम्भीरतरो, कुलपुत्तेहि मया वुत्तअथमत्तेन सन्तोसं कवा अत्तनो पज्जानुभावेन च पुनप्पुनं चिन्तेवा पुब्बापरं सल्लक्खेवा यो मया वुत्तअथतो युत्तरो सो अथो गहेतब्बो येवाति ।

नामरूपन्ति नामकरणद्वेन नमनद्वेन चत्तारो अरूपिनो खधा नामं । इध विपाकनामं अधिप्पेतं सीतादीहि रूपनद्वेन रूपं निष्परियायतो छन्नवुतिरूपकोट्टाससङ्घातं निष्फन्नरूपं परियायतो दसविधा अनिष्फन्नरूपञ्च चक्खुसोतधानजिह्वाकायभाववथुदसकसङ्घाता सत्त दसका, चित्त उतु-आहारजअट्टका तयो, चित्तज उतुजसद्ववसेन द्वे सद्वा'ति छन्नवुतिरूपकोट्टासा । इध पन कम्मजरूपं अधिप्पेतं ।

तेन कम्मेन अज्जं नामरूपं पटिसदहतीति तेन कुसलाकुसलकम्मेन अज्जं नामरूपं अज्जं अनागतनामरूपं सुगतिदुग्गतिपरियापन्नं इमिना पच्चुप्पन्ननामरूपेन सद्भिं पटिसदहति ।

पुरिमं भन्ते अम्बबीजं भूतं मूलकारणभूतं अपच्चक्खाय अविजहिवा निब्बत्तेन पच्छिमेन अम्बेन पुरिसो दण्डप्पत्तो भवेय्याति योजना ।

नामरूपपटिसदहनपञ्चेहा छट्ठो ।

सत्तोपमापतिमण्डितो ।

अधिकारन्ति महन्तं पूजासक्कारं । अयं सत्तमोपञ्चो पुन पुच्छते । उपमं सोतुकामतावसेन पुन पुच्छितो'ति जातब्बं ।

पुनपटिसदहनपञ्चो सत्तमो ।

नामरूपपञ्चो अट्ठमो ।

अद्भापञ्चो नवमो ।

नवपञ्चवन्तो दुतियो वग्गो ।

ततियवग्गे अद्भामुलपुच्छनपञ्चो पठमो ।

पथविया चक्कंअलिखिवा'ति भमचक्कं पुनप्पुनं परिवत्तनवसेन आ भुसो लिखिवा ।

पुब्बाकोटि नपज्जायन पञ्चो दुतियो ।

खधा च दुक्खस्स बीजातीति पटिसधिभुता बधा केवलस्स सकलस्स पवत्तिदुक्खरासिस्स मुलकारणभावेन बीजानि एवं खणकोटिसङ्घातपटिसधिवधतो पवत्ति दुक्खवड्डनं सक्का कातुन्ति अधिप्पायो ।

कोटिवट्टनपज्जो ततियो ।

चक्खुस्मिञ्च खो महाराज सति रूपेसु च चक्खुविज्जाणं होतीति एथ अभिधम्मावतारटीकापरियायेन एकतो सहजातेसु बहूसु चक्खुप्पसादेसु यं चक्खु विसदितं तं चक्खुविज्जाणस्स निस्सयपच्चयो । चक्खुस्मिञ्चाति एकवचनदस्सनतो । रूपेसु चांति बहुवचनस्स दस्सनतो पन बहूनिपि रूपानि चक्खुविज्जाणस्स पुरेजातपच्चयो पच्चयभाव । विसेस-सभावतोति दट्ठब्बो ।

अथि-केचि-सज्जाननपज्जो चतुथो ।

भवन्तायेव खो महाराज सङ्गारा जायन्ति एथ अन्तप्पच्चयो अतीते होति । अतीते भूतांति अथो ।

अयञ्च गाथांति सदिसगाथा । अहुवा सम्भोतीति च गाथा खणिकगाथांति दट्ठब्बं । एवज्झि पुब्बापरं समेति ।

(उत्तरारणि) अरणिसहितेकन्तकिच्चकरो दण्डो उत्तरारणि नाम ।

भवन्तजायनपज्जो सत्तोपमासहितो पञ्चमो ।

वेदगुपज्जो छट्ठो ।

चक्खुविज्जाणादिपज्जो सत्तमो ।

फुसनलक्खणोति चित्तरम्मणफुसनलक्खणो । यथा चक्खुंति एथ चक्खुप्पसादोपि चक्खुविज्जाणम्पि लब्भति ।

सङ्गट्टनरसोति इमेसं वथारम्मणानं सङ्गट्टनरसो सम्पत्ति एतस्सा त अथो लब्भति । यदा चक्खुविज्जाणम्पि लब्भति । तदा चित्तरम्मणसङ्गट्टनरसो किच्चं एतस्सेति अथो लब्भति । सङ्गट्टनरसोति च पञ्चद्वारिकफस्से लब्भति । न मनोद्वारिकफस्सेति अयमिदिसो अथो अत्थसालिनियं वुत्तो येवांति ।

फुसनलक्खणपज्जो अट्ठमो ।

वेदनालक्खणपज्जो नवमो ।

सज्जालक्खणपज्जो दसमो ।

चेतनालक्खणपज्जो एकादसमो ।

विज्जाणलक्खणपज्जो द्वादसमो ।

वट्ठकी सुपरिकम्मकतं दारुं सधिस्मिं अप्पेतीति वट्ठकी जनो सुट्ठुपरिकम्मकतं दारुं सधिस्मिं अप्पेति पापेति पवेसेति ।

वितक्कलक्खणपज्जो तेरसमो ।

विचारलक्खणपज्जो चुद्धसमो ।

चुद्धसपज्जवन्तो ततियवग्गो समत्तो । विनिब्भुजिवा विनिब्भुजिवा^१ति अज्जमज्जातो विसुं विसुं कवा विभजिवा विभजिवा ।

वग्गतो अतिरेकपठमपज्जो विभज्जपज्जो पठमो ।

ननु लोणमेव आहरितब्बन्ति सकटेहि सुद्धलोणमेव बलिवद्देहि आहरितब्बं ।

न सक्का महाराज लोणमेव आहरितुन्ति पाठेन भवितब्बन्ति नकारो पोथके दिस्सति ।

लोणपज्जो दुतियो, रज्जो धम्मलक्खणेसु दळ्हपतिट्ठापनथं थेरेन पठमं वुत्तो ।

एत्तावता तेचत्ताळीस पज्जा समत्ता ।

चतुथवग्गे नानाकम्मोहि महाराज निब्बत्तानि न एकेन कम्मेना^१ति आपायिकसत्तानं पञ्चायतनानि नानाअकुसलकम्मोहि निब्बत्तानि सुगतिपरियापन्नसत्तानं पञ्चायतनानि नानाअकुसलकम्मोहि एकेन कम्मेन एकेन पटिसधिजनककम्मेनेव निब्बत्तानि । अभिधम्मावतारटीकायं पटिसधिक्खणे महग्गतचेतना कटत्तारूपानं कम्मपच्चयेन पच्चयो^१ति वचनेन पटिसधिक्खणे विज्जमानानं सब्बेसंयेव कटत्तारूपानं कम्मपच्चयो होतीति विज्जायति । नानाचेतनाहि तदा इन्द्रियुप्पत्तियं सति अतिपरित्तेन च महग्गतेन च कम्मेन निब्बत्तं कटत्तारूपं आपज्जेय्य, न चेका पटिसधि अनेकम्मनिब्बत्ता होती^१ति ।^१सद्धि एकेन कम्मेन अनेकिदिरयुप्पत्ति होती^१ति वुत्तं । विचारेवा यं युत्ततरं तं गहेतब्बं । तत्रायं विचारणाकारो?

महग्गतसत्तानं इन्द्रियानि एकेन पटिसधिजनककम्मेन निब्बत्तानि । नागसेनथेरो पन अरहा खीणासवो बुद्धमतज्जु तस्स अधिप्पायानुरूपेण कामावचरकसत्तानं नानाकम्मोहि निब्बत्तीति गहेतब्बं ।

नानाकम्मनिब्बत्तायतनपज्जो पठमो ।

महाकुलीनताति उच्चकुलीनता । सोयेव वा पाठो । आबाध-वण्ण-सुख-भोग-कुलीनं पज्जका एते चुद्धस पज्जा^१पि सुभसुत्ते पकासिता^१ति अयं गाथा सुखवाचुग्गतकरणथं पोराणेहि वुत्ता ।

मनुस्सनानाभावपज्जो दुतियो ।

किं पटिगच्चेव वायमितेना^१ति पुब्बे वायामेन सह पवत्तकम्मेन वायामकरणेन किं पयोजनं अथि?

अकिच्चकरो^१ति एथ यथिच्छित्तफलसङ्घातं किच्चं न करोतीति अकिच्चकरो । अयज्च अयुत्तसमासो । सद्धं मतकभोजनं न भुज्जतीति असद्धभोजितिआदिको विया^१ति ।

बुभुक्खितो^१ति बुधाभिभूतो ।

पटिगच्चकिच्चकरणपञ्चो ततियो ।

पच्चमाना'ति निरयग्गीना ड्हमाना ।

सो न ताव कालं करोतीति ताव तत्तकं सो नेरयिकसत्तो कालं मरणं न करोति । कम्माधिकतेना'ति पुब्बे अधिकतेन कम्मेन मूलकारणभुतेन ।

नविलीयनपञ्चो चतुथो ।

आकास-उदक-पथविधारणपञ्चो पञ्चमो ।

अज्झोसाया'ति तण्हाय गिलिवा परिनिट्ठपेवा ।

निरोधनिब्बानपञ्चो छट्ठो ।

अभिज्जेय्ये धम्मे'ति अभिविसिट्ठेन चतुसच्चञ्जाणेन जानितब्बे धम्मे, चतुसच्चधम्मे ।

निब्बानलभनपञ्चा सत्तमो ।

निब्बानजाननपञ्चो अट्ठमो ।

अट्ठपञ्चवन्तो चतुथो वग्गो ।

पञ्चमवग्गे नथिबुद्धपञ्चो पठमो ।

बुद्धानुत्तरपञ्चो दुतियो ।

सक्का जानितुं बुद्धो अनुत्तरो'ति इदं रज्जा'भगवा बुद्धो अनुत्तरो'ति थेरं पुब्बे पुच्छितं । पुन कस्मा वुत्तं? पुब्बपञ्चो थेरस्स विजाननं सधाय पुच्छितं पुच्छापञ्चो सब्बपञ्चो थेरस्स विजाननं सधाय पुच्छितं । पुच्छापञ्चो सब्बपण्डितानं जाननं सधाय पुच्छितो'ति विज्जातब्बं ।

सक्का बुद्धानुत्तरपञ्चो ततियो ।

बुद्धनेत्तीया'ति निब्बानं नेति एताय सदेवके लोके'ति नेत्ति, सुत्तन्ताभिधम्मपालि ।

(बुद्धपज्जत्ति) पज्जायपीयति एताय भगवतो आणा'ति पज्जत्ति । बुद्धस्स पज्जत्ति बुद्धपज्जत्ति, विनयपालि ।

यावजीवं सावकेहि वत्तितब्बन्ति इदं थेरेन'आम महाराज धम्मो मया दिट्ठो'ति अविस्सज्जेवा कस्मा वुत्तं? राजा थेरस्स धम्मदस्सनभावं पच्चक्खतो जवा विचित्रपटिभानं सोतुकामो पुच्छति, न जाननथाय थेरो तस्स अज्झासयं जवा एवमाह । अदिट्ठधम्मो हि बुद्धनेत्तिया बुद्धपज्जत्तिया यावजीवं वत्तितुं सक्कोति ।

धम्मदिट्ठपज्जो चतुथो ।

नवसङ्कमतिपज्जो पञ्चमो ।

वेदगु उपलब्धतीति अयम्पज्जो पुब्बे च पुच्छितो । कस्मा पुन पुच्छितो? पुब्बपज्जो जीववेदगुं सधाय पुच्छितो । अयं ये ब्राह्मणा वेदगुंतिआदिना वुत्तं पुग्गलवेदगुं सधाय पुच्छितो । सवे थेरो न उपलब्धतीति ब्याकरिस्सति, तस्स वादे दोसं आरोपेतुकामताय पुच्छति । थेरो पन विज्जमानेन अविज्जमानपज्जतिं सधाय परमथेन खो महाराज वेदगु न उपलब्धतीति आह । परमथेन न उपलब्धति, वोहारतो उपलब्धतीति थेरस्स अधिप्पायो ।

पुग्गलवेदगुपज्जो छट्ठो ।

न खो-पे तेन रोपितानिति तानि अम्बानि अवहारियानि तानि अम्बानि पुरिसेन अवहरितानि तेन सामिकपुरिसेन रोपितानि रोपितअम्बभुतानि न होन्तिति अथो

इमम्हाकाय पज्जोसत्तमो ।

कुहिल्लिपज्जो अट्ठमो ।

उपपज्जति-जानाति पज्जो नवमो ।

अथिबुद्धपज्जो दसमो ।

दसपज्जसहितो पञ्चमो वग्गो ।

समन्ततो पग्घरतीति अयं खो गुथमुत्तादीहि असुचिवथूहि समन्ततो पग्घरापेति ।

छट्ठवग्गे कायअप्पियपज्जो पठमो ।

सम्पत्तकालपज्जो दुतियो ।

द्वत्तिसं...पे०...परिरज्जितोति एथ द्वत्तिसमहापुरिसलक्खणसरूपं बहुसु सुत्तेसु आगतं । तं पाकटं असीत्यनुबज्जनसुरूपं न पाकटं जिनालङ्कारटीकायंयेव आगतं । तस्मा तं दस्सयिस्साम । कतमानि असीत्यानुबज्जननानि? चितङ्गुलिता, अनुपुब्बङ्गुलिता, वट्टङ्गुलिता, तम्बनखता, तुङ्गनखता, सिनिद्धनखता, निगुळ्हगोप्फकता, समपादता, गजसमानक्कमनता, सीहसमानक्कमनता, हंससमानक्कमनता, उसभसमानक्कमनता, दक्खिणावट्टगत्तता, समन्ततोचारुजाणुमणडलता, परिपुण्ण पुरिसब्यज्जनता, अच्छिद्दनाभिता, गम्भीरनाभिता, दक्खिणावट्टनाभिता, सुवण्णकदलुरुता, एरावणकरसदिसभुजता, अनुपुब्बगत्तता, मट्टकगत्तता, सुचिगत्तता, सुविभत्तगत्तता, अनुस्सन्नानुस्सन्नसब्बगत्तता, अलीनगत्तता, तिलकादिविरहितगत्तता, अनुपुब्बरुचिरगत्तता, विसुद्धगत्तता, कोटिसहस्सहथिबलधर गत्तता, तुङ्गनासता, सुसण्ठाननासता, रत्तद्विजमंसता, सुसुक्कदन्तता, सुविसुद्धिद्रियता, वट्टदाठता, रत्तोड्डसमिबिम्बिता, आयतवदनता, गम्भीरपाणिलेखता, आयतलेखता, उजुलेखता,

सुरुचिरसण्ठानलेखता, परिमण्डलकायवन्तता, परिपुण्णकपोलता, आयतविसालनेत्तता, पञ्चपसादवन्तनेत्तता, आकुचितगपखुमता, मुदुतनुक-रत्तजीवता, आयतजीवता, आयतरुचिरकण्णता, निग्गण्ठिसिरता, निग्गुहसिरता, छत्तसन्तिभचारुसीसता, आयत-पुथुल-ललाट-सोभता, सुसण्ठानभमुकता, कण्हभमुकता, सुखुमालगतता, अतिविय उज्जलितगतता, अतिवियसोम्मगतता, अतिविमलगत्तता, कोमलगत्तता, सिनिद्धगतता, सुगधतनुता, समलोमता, अतिसुखुमअस्सासपस्सासधारणता, सुसण्ठानमुखता, सुगधमुखता, सुगधमुद्धता, सुनीलकेसता, दक्खिणावट्टकेसता, सुसण्ठानकेसता, सिनिद्धकेसता, सण्हकेसता, अलुलितकेसता, केतुमालारतनचित्तता । द्वर्त्तीसपुरिसलक्खणपञ्चो ततियो ।

ब्रह्मचरियपञ्चो पञ्चमो ।

अस्सुपजेहा छट्ठो ।

रसपटिसंवेदिपञ्चो अट्ठमो ।

पञ्जापञ्चो अट्ठमो ।

संसारपञ्चो नवमो ।

सतिपञ्चो दसमो ।

एवञ्चि भन्ते नागसेन सब्बा सति अभिजानन्ती उप्पज्जति नथि कटुमिका सतीति एवं मया चिन्तनाकारे सब्बा सति अभिजानन्ती सयं पाकटा परूपदेसरहिता उप्पज्जति, कटुमिका परिनिब्बज्जन-परूपदेस-सङ्घाता कटुमसहिता सति नथिति अथो ।

सति अभिजाननपञ्चो एकादसमो ।

एकादसपञ्चसहितो छट्ठवग्गो ।

अभिजानतो'ति सतिसहितंअभिविसेसंजानतो । कटुमिकाया'ति परिपीळन-परसासन-सङ्घातकटुमिकाय । ओलारिकविज्जाणतो'ति महन्ते आरम्मणे पवत्तविज्जाणतो । अहितविज्जाणतो'ति दुक्खसङ्घातअहिते पवत्तविज्जाणतो । सभागनिमित्ततो'ति सभागारम्मणतो । विसभागनिमित्ततो'ति नामवण्णादि - अज्जमज्जविसदिसारम्मणतो । कथाभिज्जाणतो'ति परकथासङ्घातअभिज्जाणतो । लक्खणतो'ति गोण-सकट-दन्त-पिळकादिलक्खणतो । सरणतो'ति परेहि सरापनतो मुद्दातो'ति अक्खरसिक्खनतो । भावनातो'ति अभिज्जाससङ्घातभावनातो । पोथकनिबधनतो'ति पोथके लिखितओवादअक्खरधारणतो । अनुभूततो'ति छन्नं आरम्मणानं अनुभुतपुब्बतो । निबधन्ती'ति पीळेन्ति । लिपिया सिक्खितत्ता'ति अक्खरस्स सिक्खितत्ता ।

सत्तमेवग्गे सतिआकारपञ्चो पठमो ।

वस्ससतपञ्चो दुतियो ।

अनागतपञ्चो ततियो ।

दूरब्रह्मलोकपञ्चो चतुथो ।

ब्रह्मलोककस्मीरपञ्चो पञ्चमो ।

सत्तबोज्झङ्गपञ्चो छट्ठो ।

पुञ्जबहुतरपञ्चो सत्तमो ।

जानाजानपञ्चो अट्ठमो ।

उत्तरकुरुपञ्चो नवमो ।

दीघअट्ठिकपञ्चो दसमो ।

अस्सासपस्सासपञ्चो एकादसमो ।

समुद्दपञ्चो द्वादसमो ।

एकरसपञ्चो तेरसमो ।

नथि दुतियं पञ्जाय छेदनन्ति यं छेदनं पञ्जाय सद्धिं द्वयं तं छेदनं नथिति अथो । छेदनपञ्चो चुद्धसमो । भुतजिवपञ्चो पन्नरसमो । दुक्करपञ्चो सोळसमो थेरेन पठमं वुत्तो । सोळसपञ्चसहितो सत्तमो वग्गो ।

सम्पति का वेला'ति इदानी का वेला सम्पत्ता'ति योजना । गमिस्सन्तिति तथा सद्धिं गमिस्सन्ति । भण्डतो भण्डागारतो । राजदेय्यानीति राजसन्तकानि ।

तस्स पञ्चवेय्याकरणेन तुट्ठे राजा'ति तस्स नागसेनथेरस्स असीतिपञ्चवेय्याकरणेन तुट्ठो राजा । अब्भन्तरकथायञ्हि अट्ठासीति पञ्चा पठमदिवसे विसज्जिता । तयो दिवसे पासादे भत्तकिच्चतो पट्ठाया याव पठमयामावसाना अट्ठासीति पञ्चा विसज्जिता अहेसुं ।

बाहिरकथापञ्चा तयो । तेन सद्धिं एकनवुति पञ्चा होन्ति ।

एकनवुतीपञ्च पटिमण्डिता ।

मिलिदपञ्चवण्णना समत्ता ।

मेण्डकपञ्चे पन भस्सप्पवादीति वोहारकुसलताय युत्तवचनसङ्घातभस्सवदनसीलो । वेतणडीति थेरवादेन सद्धिं विरुद्धवचनवदनसीलो ।

वसन्तो तस्स छायायाति धम्मचरिय-गुरुसद्भापज्जादिगुणमण्डितो, अस्सद्भोपि सो तस्स' मेधावी अमताभिमुखो'ति एवं वुत्तेहि सोभग्गुणेहि समन्नागतो तस्स थेरस्स करुणापज्जावसेन पवत्तकारणाकारणहितुपमायुत्तिउपदेसवचनसङ्घातछायाय वसन्तो । तानि हि थेरस्स करुणाज्जाणं नामकायतो पवत्तन्ति पकतिसरीरतो पवत्तछाया विय होती ती ।

अद्विख मेण्डके पज्हे'ति जाणचक्खुना मेण्डके गम्भीरे पज्हे अद्विख । अथवा सेनकादिभासितब्बं अनेकपरियायभावेन चेव अभुतभावेन च मेण्डकपज्हसदिसे । अथवा द्वीवचनवन्तत्ता तस्स पज्हस्स द्विमेण्डकयुद्धसदिसे'तिपि वुत्तं वट्टति ।

परियाय भासितं अथि'ति' आनद, मयाद्वे'पि वेदना वुत्ता परियायेना'तिआदिकं परियायवचनं अथि । कथं इमिस्सा परियायनिप्परियायदेसनाभावो जानितब्बो? उपेक्खावेदना हि सन्तमिं पणीते सुखे वुत्ता भगवता'ति अयं हेथ परियायो ।

सभावभासितं अथिति'तिस्सो इह भिक्खवे वेदना सुखा दुक्खा उपेक्खा वेदना'तिआदिकं निप्परियायवचनं अथि । कथं निप्परियायभावो जानितब्बो? वेदनासभावो हि तिविधो'ति अयमेथ निप्परियायो अथि ।

सधायभासितन्ति'तीहि भिक्खवे ठानेहि जम्बुदीपिका मनुस्सा देवे तावतिसे उत्तरकुरुके च मनुस्से अधिगणहन्ति । कतमेहि तीहि? सूरा सतिमन्तो इध ब्रह्मचरियवासो'तिआदिकं सधाय भासितं अथि । 'इध ब्रह्मचरियवासो'ति इदं पब्बज्जाब्रह्मचरियवासनं वुत्तं न मग्गब्रह्मचरियवासं । नेय्यथनीतथवचनं इध अनागतं । तम्पि आहरिवा दस्सेतब्बं । 'यं किञ्चि वेदयितं सब्बं तं दुक्खन्ति' आदिकं न्येथवचनं । 'सुखापि खो वेदना अनिच्चा सङ्घाता'तिआदिकं यथारुतवसेन जानितब्बं नीतथवचनं अथीति ।

‘नेय्यथवचनञ्चेव अथो सधायभासितं
परियायभासितञ्चेव अथो सभावभासितं’,
इति पञ्चप्पभेदं'व सासने जिनभासितं
सल्लक्खेवान तं सब्बं अथं वदेथ पण्डितो'ति ।

न रहस्सकं कातब्बन्ति अथपटिच्छन्नवचनं न कातब्बं ।

गरुकं परिणमतीति गरुभावेन परिपाकं गच्छति दधभावेन पाकटो होतिति अधिप्पायो ।

इत्तरतायाति अप्पपज्जताय ।

तिथवासेनाति

‘उग्गहो सवनं पुच्छा कथनं धारणं इति,
पञ्चधम्मवसेनेव तिथवासो पवुच्चती'ति ।
एवंवुत्ततिथवासेन ।

स्नेहसंसेवा'ति पियपुगलसंसेवनवसेन । मन्तिसहायो'ति मन्ती विचारणपञ्जो सहायो एतस्साति मन्तिसहायो ।

मा हायि अथो ते अभिक्कमतीति अत्तानुवादादिभये उप्पन्ने वं एत्तकेन कारणेन मा भायि । कतपुञ्जो कतभीरुत्ताणो जाणसम्पन्नोसम्मापयोगे ठितो न चिरस्सेव लोकियलोकुत्तररथो ते अभिक्कमति अभिक्कमिस्सति पवत्तिस्सति ।

अल्लापो'ति पठमामन्ताना'ति केचि वदन्ति । रट्टकवचनं आमन्तना ।

सक्कच्चकारिना'ति हितकरण-हितदेसन-हितचिन्तनानं अखण्डकारिना ।

खलिते धम्मेन पग्गहेतब्बो'ति सम्मापटिपत्तितो वा युत्तवचनतो वा खलिते अन्तेवासिकम्हि धम्मेन सभावेन तं तं कारणं ववा सीलादिगुणेषु पग्गहेतब्बो ।

मेण्डकपञ्हा गम्भीरगण्ठिगुहपञ्हा ।

अभिवट्ठिया वायमती'ति परियत्तिपटिपत्तिसासनानं अभिवट्ठनथाय चतुपच्चयदानादिना उपायेन वायामं करोति ।

‘भवति सङ्गेन समसुखो दुक्खि धम्माधिपतिको'पि च ।
 संविभागी यथाथामं जिनचक्काभिवट्ठको
 सम्मादिट्ठिपुरेक्खारो अनञ्जसथुको तथा ।
 सुरक्खो कायकम्मादि समग्गाभिरतो'पि च
 अकुहो न वरो चक्के बुद्धादिसरणं गतो
 दस उपासकगुणा नागसेनेन भासिता'ति ।

इमा तिस्सो गाथा ।

‘पञ्चमं लहु सब्बथ सत्तमं द्विचतुथिसु,
 छट्ठं तु गरुपादानं सेसा अनियमा मता'ति ।

इमिना वुत्तलक्खणेन वुत्ता ।

लोकसाधारणो'ति सत्तलोकेन सदिसो,
 अप्पत्तमानसानन्ति अपपत्तअरहत्तफलानं ।

जाणरतनारम्मणेना'ति अरहत्तमगगपदट्ठानसबबज्जुत जाणो भगवा सब्बज्जु सब्बदस्सावी दसबलसमन्नागतो चतुहि वेसरज्जेहि समननागतो पभिन्नपटिसम्भिदो छळभिज्जो च असाधारणजाणो अट्ठारसबुद्धधम्मसमन्नागतो, तस्स अरहत्तमगगजाणं दसबलादिसब्बगुणदायकं सब्बज्जुतजाणं सब्बजेय्यधम्मजाननसमथन्ति भगवतो जाणरतनारम्मणेन सकसकचित्तुप्पादेन ।

उब्बत्तीयन्ते'ति पकतिपकतितो विपरीयन्तो विनस्सन्ते वा ।

निष्पभा जाता कुतिथिया वं गणीवरपवरमासज्जाति कुतिथिया मिच्छादिट्टिका वं भदन्तं गणिवरपवरं गणिवरेहि परं सेट्ठं आसज्ज पवा निष्पभा निज्जोता भवेय्युन्ति योजना ।

मेण्डकपज्हेसु पूजावज्धावज्धापज्हो अट्टपमासहितो पठमो ।

वाहसतं खो महाराज वीहीनं अट्टचूलज्ज वाहा वीही सत्तम्मणानि द्वे च तुम्बा एकच्छरक्खणे पवत्तचित्तस्स एत्तकाविहीति लक्खं ठपीयमाना परिक्खयं परियादानं गच्छेय्युन्ति एथ सादिकदियट्टवाहसतं थोकेन उद्धं उपट्टावाहसतस्स पतनालिके तुम्बो'ति अट्टत्तरटीकायं वुत्तं । अट्टचूलन्ति वाहस्स तस्स अट्टाधिका वाहवीही'तिपि वत्तुं वट्टतियेव ।

‘कुडुबो पसतो एको पथो ते चतुरो सियुं
आळहको चतुरो पथा दोणं वा चतुराळहकं,
माणिका चतुरो दोणा खारीति चतुमाणिका ।

खारियो वीस वाहो'थ सिया तुम्बो दसम्मणं
आळहको निथियं तुम्बो पथो तु नाळि नारियं,
वाहो तु सकटो चेको दस दोणा तु अम्मण'न्ति ।

अभिधानप्पदिपिकायं वुत्तो सकटपपमाणो वाहो'ति विनयटीकायम्पन' द्वे सकटा वाहा एको वाहो'ति वुत्तं । विहीनं वाहसतज्ज अट्टचूलज्ज वाहसतस्स अडढज्ज चूलं अडढतो थोकेन ऊनं वा होति । यथावुत्तवाहतो अधिकानि वीहिसत्तम्मणानि वीहीनं सत्त अम्मणानि द्वे च तुम्बा होन्ती'ति योजना । वीहीनं साधिकदियट्टवाहसतन्ति अधिप्पायो ।

एकच्छरक्खणे पवत्तचित्तस्सा'ति इमस्स लक्खन्ति इमिना सम्बधो । लक्खनति चि गहणसल्लक्खणथं सम्पदानथे चेतं उपयोगवचनं' दिवाविहारं पाविसी'ति दिवाविहारथाय पाविसिति आदिसु विय । लक्खसद्धो च लक्खणवाचको । वुत्तज्हेतं अभिधानसथे ।

‘कलङ्को लज्जनं लक्खं अङ्को'भिज्जाणलक्खणं,
चिण्हज्जापि तु सोभा तु परमा सुसमा'थ चा'ति ।

परिक्खयं परियादानन्ति खीणभावं गच्छेय्युं । इमिना दसाधिकदिट्टवाहसतवीहितो अधिकानि एकच्छरक्खणे पवत्तचित्तानी'ति दस्सेति ।

एवं एकच्छरक्खणे पवत्तचित्तस्स एत्तकवीहितो अनेकभावं दस्सेवा इदानी एकच्छरक्खणे पवत्तचित्तस्स पुग्गलविसेसवसेन विसेसभावं दस्सेतुं तत्रीमे'ति आदिमाह ।

तथ

तत्राति सत्तविधेसु सत्तेसु ।

इमे सत्तविधा चित्ता पवत्तन्तीति इमानि सत्तविधानि चित्तानि पवत्तन्ति ।

अभावितकाया'ति पञ्चुपादानक्खधकायेसु अनिच्चादिवसेन अभावितकाया ।

अभावितसीला'ति अभावितलोकुत्तरसीला ।

तीसु ठानेसु'ति सक्कायदिट्ठि-विचिकिच्छा-सीलब्बतपरामास समुग्घाटितट्ठानवसेन तीसु ठानेसु । उपरिभुमीसु'ति सकदागामिआदीनं पञ्चक्खधसङ्घात उपरिभुमिसु?

पञ्चसु ठानेसु'ति हेट्ठा वुत्तेसु तीसु ठानेसु रागदोसतनुट्ठानद्वयं पक्खिपिवा पञ्च ठानानि वेदितब्बानि ।

दससु ठानेसु'ति हेट्ठा पञ्चट्ठानानि चेव गहितग्गहणनयेन सक्कायदिट्ठि-विचिकिच्छा-सीलब्बतपरामास-लोभ-व्यापाद-सङ्घात-प-ज्जोरम्भागयसज्जेजनसमुग्घाटितट्ठानवसेन पञ्चौद्धमहागिय संयोजन समुग्घाटितट्ठानवसेनेव । अपराति पञ्चा'ति दस ठानानि विपस्सनाय आरम्मणभुता पञ्चुपादानक्खधा येवाति गहेतब्बं ।

नाराचस्सा'ति उसुअग्गपवेसित-अयोमय नारावस्स

दळ्हं चापसमारूळहस्सा'ति दळ्हचापधनुहि आरोपितस्स ।

तथा'ति भगवतो लहुकपरिवत्तने । उत्तरिकारण'न्ति यमकपाटिहारियतो उत्तरियं वुत्तं

तम्पि महाराज पाटिहरन्ति तमभगवतो अग्गिक्खध-उदकधारा-पवत्तन-सङ्घात-यमकपाटिहीरं अत्तनो परेसं रागादिपच्चनीकहरणतो पाटिहरं ।

आवज्जनविकळमत्तकेना'ति भगवता अनुप्पादितवसेन मनोद्वारावज्जनस्स हीनवसेन

सब्बञ्जुपज्जो दुतियो ।

छकोट्ठासे कते कप्पे'ति चतुसट्ठिअन्तरकप्पपमाणे विवट्ठायिकप्पे छकोट्ठासे कते ।

अतिक्कन्ते पठमकोट्ठासे किज्जि साधिकदसन्तरकप्पपमाणे विचट्ठायिकप्पस्स पठमकोट्ठासे अतिक्कन्ते देवदत्तो सङ्गं भिदि देवदत्तपब्बज्जापज्जो ततियो

यमनियमे'ति

‘यं देहसाधनापेक्खं निच्चं कम्ममयं यमो,
आगन्तं साधनं कम्मं अनिच्चं नियमो भवे ।

अहिंसासच्चमाधेय्यं ब्रह्मचार परिग्गहो,

निच्चं सरीरसोचेय्यं यमो नामाति वुच्चरे ।

सन्तोस-मोन-सज्झाया किच्छाकहारो च भावना,
सयम्पाक-वने वासा-नियमा-निच्चसाध्यता ।

एवं वुत्ते यमकम्मे च नियमकम्मे च ।

यं तथागतो...पे०... एवमधिप्पायो अथि यं येन गुणेन हेतु भुतेन...पे०...एवं अधिप्पयो होति तं बुद्धानं गुणं अभुतं
अथिति योजना ।

परक्कमो दक्खापितो'ति पारमीपूरणे परक्कमो वायामो दक्खापितो पेक्खापितो ।

हिय्यो ओभासिता'ति जिनानं पारमी च नया भिय्यो अतिसयेन ओभासिता ।

भिदि तिथियानं वादगण्ठिन्ति वं तिथियानं मिच्छावादगण्ठिं पभिदि ।

भिन्ना परप्पवादकुम्भा'ति परप्पवादा तथा भिन्ना ।

गम्भीरो उत्तानिकतो'ति अतिविय गम्भीरो पज्जो तथा उत्तातीकतो ।

सम्मालब्धं जिनपुत्तानं निब्बाहनन्ति परमिच्छावादहरणे उपायसङ्घातं निब्बाहनमुखं जिनपुत्तानं जिनपुत्तेहि सुद्धु लब्धं ।

एवमेतन्ति सब्बं हेट्ठावुत्तवचनं तथा वुत्तं यथा होति तं,
सब्बं वचनं एवं सभावतो होतीति अज्झाहारयोजना ।

गणीवरपवरा'ति आलपनमेतं गणीनं गणपरिसानं वरपरम,
अतिसेट्ठु यथा तथा वुत्तं मयं तथा सम्पटिचछामा'ति ।

पथविकम्पनहेतुपज्जो चतुथो ।

नथज्जं चेथाति एतेसु सच्चेसु विज्जमानं सच्चतो अज्जं कारणं पटिवेधस्स च नथि ।

सीहरथेना'ति सेट्ठुरथेन मज्जरथेन । सीहसद्धो वा उसभसद्धो वा अज्जसद्धेन पयुत्तो सेट्ठुवाचको होतीति ।

सिविराजदिब्बचक्खुपज्जो पज्जमो ।

कललं ओसरतीति इदं मातुया पिट्टिकण्टकनाभीनं मज्झट्टानभुते गब्भपतिट्टानारहट्टाने सन्निचितं पटिकललसदिसं
मदरत्तलोहितं सधाय वुत्तं, न कललरूपं ।

मुखपानेनपि द्वयसन्तिपातो भवतीति मुखपानेनपि सह माता च उतुनी गब्भो पच्चुपट्ठितो'ति द्वयसन्तिपातो भवति ।

पुरिमेन तथ कारणं वक्खामीति पुरिमेन सामवथुना तेसं द्विन्नं तिण्णं सन्निपातानं अन्तोगधभावे कारणं यूत्तिवचनं कथेस्सामि ।

ते सब्बेति ये केचि सत्ता मातुगब्भं ओक्कन्ता ते सब्बे सत्ता ये वनरुक्खादयोति योजना ।

यो कोचि गधब्बोति यो कोवि अत्तनो कम्मेन तथ तथ उपगन्नब्बसत्तो ।

गवभावक्कन्तिपज्जो छट्ठो ।

सद्धम्मोति पटिसम्भिदाप्पत्तखीणासवसन्तकाधिगमसद्धम्मो सुद्धनय-पटिवत्तनवसेन पटिवेधसद्धम्मो वा ।

तं खयं परिदीपयन्तोति तेन वचनेन पुब्बपञ्चवस्ससतप्प-माण्डानारह-सद्धम्मकखयं परिदीपयन्तो ।

सेसकं परिच्छिदीति सेसकं पच्छिमपञ्चवस्ससतं सद्धम्मतिट्ठनकखणं परिच्छिदि । तं दीपनाकारं परिच्छदनाकारञ्च दस्सेन्तो वस्ससतं सहस्सन्तिआदिमाह ।

नट्ठायिकोति नट्ठधनो ।

वस्ससतप्पमाणपज्जो सत्तमो ।

तत्र ये ते सत्ते कम्मं विबाधति ते इमे सत्ता कारणं पटिबाहन्ति, तेसं तं वचन मिच्छाति पोथकेसु लिखितं तं दुज्जानं । तस्मा ये सत्ते कम्मं विबाधति, ते सत्ता कम्मविपाकजा, दुक्ख वेदना वेदयन्तीति ये पन सत्ता कारणं पटिबाहन्ति तेसं तं वचनं मिच्छाति पाठेन भवितब्बं । एवञ्हि सति पुब्बापरं समेति ।

तत्र ये ते नवविधाति तत्र दसविधेसु कुप्पवातेसु ये ते नवविधा कुप्पवाता ।

न ते अतीते उप्पज्जन्तिति ते वाता अतीते भवे कम्मबलेन न उप्पज्जन्ति । सेस पदद्वयेपि एसेव नयो ।

तेहि तेहि कोपेहीति तेहि तेहि सीतादिकोपप्पकारेहि ।

सकं सकं वेदनन्ति अत्तनो अत्तनो फलभूतं वेदनं ।

विसमपरिहारजाति चतुन्नं इरियापथानं विसदिसहरणतो जाता वेदना ।

ओपक्कमिकेनाति दण्डप्पहारदिवसेन परूपक्कमेन ।

कम्मविपाकजाति कम्मविपाकभुतपञ्चकखधतो जाता ।

बहुतरं अवसेसन्ति कम्मविपाकजवेदनातो अवसेसं वेदयितं बहुतरं ।

न सम्भवतीति न सम्पज्जति ।

बीजदुट्ठता'ति खेत्ततो अज्जकारणदुट्ठता ।

कम्मविपकतो वा'ति एथ

‘वेमातुभातिकं पुब्बे धनहेतु हनिं अहं
तेन कम्मविपाकेन देवदत्तो सिलं खिपि ।
अङ्गुट्ठं पिसयी पादे मम पासाणसक्खरा'ति ।

अयं गाथा वत्तब्बा तथ धनहेतु'ति दासिदाससङ्घात-जङ्गमधन-हेतु । धनज्झि थावरजङ्गम-संहारिम-अङ्गसम-
अनुगामिधनवसेन पञ्चविधं ।

किरियतो वा'ति देवदत्तस्स उपक्कमकिरियतो वा ।

भोजनं विसमं परिणमतीति कुच्छिगतभोजनं विसमं परिपक्वभावं गच्छति ।

ताय च पन वेदनाया'ति इदं कत्तथे करणवचनं ।

निकायवरज्झके'ति एथ लज्छन्ति सज्चानन्ति एतेन एथ वा पुज्जपापानि पण्डितजनाति लज्छको'ति निकायवरो च
सो लज्छको चाति विग्गहो ।

सब्बाकुसलज्झापनपज्जो अट्टमो ।

इमस्मिं पज्जे थेरस्स एकंसिकं ब्याकरणं न होति । तस्मा विचारेवा यं युत्तरं तं गहेतब्बं । तत्रायं विचारणाकारो ।
मग्गवज्झा हि किलेसा अनुपादिन्नकभुता ये नेव अतीता अनागता न पच्चुप्पन्ना । उपादिन्नकनिरोधकथा च अनागतभवं
सधाय कथिता भगवतो उप्पन्ना वेदना इमस्मिं पच्चुप्पन्नभवेयेव होति । अपरापरवेदनियकम्मज्ज बुद्धपच्चेकबुद्धेहि'पि न
सक्का निवारेतुं । तस्मा थेरस्स कम्मविपाकतो वा एसा वेदना निब्बत्ता'ति वादो युत्ततरो'ति गहेतब्बं । यदि एवं कस्मा थेरो
अनेकविहितं कथेसी'ति । राजा मिलिदो जाणभेदं गवेसन्तो विचित्रपटिभानं सोतुकामो होति । तस्स अज्झासयवसेन
अनेकविहितं कथेसी'ति परिहारो वत्तब्बो अज्जेसु ईदिसेसु ठानेसु युत्तियेव गवेसितब्बा, न एकचिन्तिना भवितब्बन्ति ।

कतस्स पतिचयो'ति चतुसु सच्चेसु कतसोळसकिच्चस्स पतिचयो पुन वड्डनं नथि ।

निब्बाहितब्बो'ति निब्बेठेतब्बो कथेतब्बो । पटिसल्लानन्ति कायिकचेतसिकपटिसल्लानकिरिया । अथतो पन
पटिसल्लानट्टाने लहितब्बा समाधिसतिसम्पजज्जादयो कुसला धम्मा पटिसल्लानं नाम ।

रक्खतीति सम्परायिकअपायादिदुक्खतो रक्खति ।

पटिसल्लानपज्जो नवमो ।

तं इद्धिबलन्ति तेन इद्धिबलेन लभितब्बकप्पकप्पावस्सट्ठानं ।

अन्तमसो अच्छरासङ्गातमत्तम्पीति सब्बन्तिमेन परिच्छेदेन अच्छरासङ्गातमत्तम्पि कालं पञ्चक्खधसङ्गातभवस्स पवत्तनं न वण्णेमि, अप्पवत्तननिब्बानमेव वण्णेमीति अधिप्पायो ।

इद्धिबलकित्तनपज्जो दसमो ।

दसपज्जपटिमण्डितअट्ठमवग्गवण्णना समत्ता ।

अभिज्जायाहं भिक्खवे धम्मं देसेमीति पञ्चक्खधा, द्वादसायतनानि, अट्ठारस धातुयो, चत्तारि सच्चानि, बावीसतिद्रियानि, नव हेतु, चत्तारो आहारा, सत्तवस्सा, सत्त वेदना, सत्त सज्जा, सत्त चेतना, सत्त चित्तानीति आदिना अभिविसेसेन सब्बञ्जुतजाणेन जानिवा धम्मं देसेमि ।

अज्जं उत्तरिं... पे०... सतन्ति खुद्धानुखुद्दकतो अज्जं उत्तरिं चतुपाराजिक - तेरस सङ्गादिसेस - तिसनिस्सगिय - द्धानवुति - पाचित्तिय - चतुपाटिदेसनीय - सत्ताधिकरण - सिक्खापद - सङ्गातदियट्ठ - सिक्खापदसतं ।

तेहिपि न एकज्झकतांति अत्तनो चित्तनिट्ठा एकन्तभावेन न कता ।

धम्मसण्ठितपरियायेनाति यज्ज तं आपत्तिं आपन्नो तज्ज यथाधम्मो कारेतब्बोति वुत्तधम्मसण्ठितपरियायेन ।

खुद्धानुखुद्दकसमूहननपज्जो पठमो ।

अनिच्चम्पन रूपन्ति विभज्जब्याकरणियो पज्जोति अनिच्चं नामरूपं, किं । रूपमेवाति पुट्ठो अनिच्चं नामरूपम्पि अनिच्चा वेदना पीति आदिना नयेन विभज्जिवा ब्याकातब्बो विभज्जब्याकरणीयो नामाति अथो । किन्नु खो चक्खुना सब्बं विजानातीति पुग्गलो सब्बं चक्खुना किं विजानातीति इमस्मिं पज्जे केनापि पुट्ठो कतमेन चक्खुना समन्तचक्खुना उदाहु मंसचक्खुनाति वुत्ते आमाति वत्तब्बोति अयं पज्जो पटिपुच्छाब्याकरणीयो पज्जो नामाति योजना ।

मालुङ्क्यपुत्तपज्जो दुतियो ।

समुहतो भयहेतु अरहतोति भयहेतु अरहतो अरहन्तेन समूहतो ।

उन्नतावनताति सुखे उन्नतिठानवसेन उन्नता दुक्खे मङ्कुवसेन ओनता

कुटिपुरिसेति पाकटपुरिसे ।

आहच्चपदन्ति भगवतो सब्बञ्जुतजाणेन विसेसेवा वुत्तवचनं ।

सब्बतसपज्जो ततियो ।

तेन तेसं पवत्तेना'ति तेसं परित्तानं तेजवन्तानं तेन पवत्तेन ।

विसं चिक्खस्सन्तो'ति विसं विनासयमानो ।

उद्धमधो आचयमानो'ति सरीरस्स उद्धं सुखं वड्ढयमानो ।

चोरानं उक्खित्तलगुळन्ती पोथकेसु लिखितं वेरिचोरानं उक्खित्तलगुळम्पीति पाठेन भवितब्बं । वेरिचोरेहि उक्खित्तमुग्गरं न सम्भवतीति अथो ।

आहारथं वा एरती'ति आहारकिच्चं सम्पादेति ।

सूचिकाया'ति उद्ध-वमनाबाधेन ।

दूरुपचारेना'ति दुट्ठपयुत्तेन कारणेन ।

सत्तानं रक्खनं महाराजा परित्तन्ति महाराज, परित्तं नाम सत्तानं रक्खन्तानं सत्तानं अनुरक्खनं होतीति योजना ।

अत्तना कतेन आरक्खं जनाती'ति कम्माचरणादितो पापपुग्गलो अत्तना कतेन दोसेन परित्तस्स रक्खनभावं जहति विनासेति ।

परित्तानुरक्खनपज्जो चतुथो ।

बुद्धबलतो च मारबलं बलवतरं न होती'ति योजना ।

पञ्चसालगापज्जो पञ्चमो ।

तत्र अथन्तरं अथि'ति तथ तेसु द्वीसु वचनेसु । अथभेदो अथविसेसो अथि ।'

अन्तरं मज्झवथज्ज खणोकासो'पि हेतुसु व्यवधाने विना चेथ भेदे छिद्दे मनस्यपी'ति अभिधानसथे वुत्तं ।

सज्जाविमोक्खोति सज्जाय भावेन आपत्तिभावतो विमोक्खो सज्जविमोक्खो । सचित्तकापत्तीति अथो ।

नो सज्जाविमोक्खोति सज्जायाभावेन आपत्तिभावतो नो विमोक्खो, नसज्जाविमोक्खो, अचित्तकापत्तीति अथो ।

पापाजानपज्जो छट्ठो ।

एतस्मिज्ज महाराज पज्जे'ति एतस्मिं तथा पुच्छित्तपज्जे ।

एको अथो सावसेसो'ति तथागतस्स खो आनदएवं होती'ति आदिवचनस्स एको अथो नरामिसपरिहरणसङ्घातअथेन अवसेसेन सावसेसो ।

गणपरिहरणपञ्चो सत्तमो ।

कतेन आदानेन वाति कतेन दोसेन वा ।

अभेज्जपरिसपञ्चो अट्टमो ।

अट्टपञ्चवन्तो दुतियवग्गो ।

सेट्ठो यमो'ति

‘यं देहसाधनापेक्खं निच्चकम्ममयं यमो
आगन्तुकसाधनं कम्ममनिच्चनियमोभवे’ ।

अहिंसा सच्चमाधेय्यं ब्रह्मचारि अपरिग्गहो
निच्चं सरीरे साध्यत्ता यमो नामाति वुच्चरे'ति ।

एवं वुत्तो सेट्ठो यमो ।

अग्गो नियमो'ति

सन्तोस मोन-सज्झाया किच्छापरो च भावना,
सयम्पाकवनवासा नियमानि च साध्यतो'ति ।

एवं वुत्तो अग्गो नियमो ।

तथ अहिंसा'ति इमिना करुणा वुत्ता । सच्चन्ति वचीसच्चजाणसच्चपरमथसच्चानि । आधेय्यन्ति आधेय्यवचनता
ब्रह्मचारीति मेथुनविरति । अपरिग्गहोति मम इदन्ति परिग्गहिततण्हारहितभावो वुत्तो सन्तोसमोनसज्झाया'ति
द्वादसविधसन्तोसा पापप्पवाहा न बुद्धवचन सज्झाया । किच्छापरोति इमिना धूतङ्गपरिहरणं भावना'ति परिकम्म भावनादयो
तिस्सो भावना । सयम्पाकवने वासा'ति एथ इमस्मिं सयम्पाकेवने बुद्धसासने सयम्पाकविरति गहेतब्बा ।
आदिआकारेनचाति ।

चारो'ति सेखिय वग्गानुरूपेनगामविहारेसु चारो ।

विहारो'ति समणसारुप्पेरियापथविहारो चेव दिब्बब्रह्मअरियवसेन तिविधधम्मविहारो च ।

सयंमो'ति इन्द्रियसंयमो ।

संवरो'ति पातिमोक्खसंवरो ।

खन्तीति अधिवासनखन्ति जाणखन्ति ।

सिक्खापदानं उद्देशोति सिक्खापदानं पाळि ।

उग्गहपरिपुच्छाति सिक्खापदानं अट्ठकथा उग्गहणं

कासावधारणं भण्डुभावोति इमिना द्विलिङ्गसरूपं दस्सेति

भण्डुभावो द्विङ्गुलकेसोवा नवमुण्डो वाति अधिप्पायो भवति हि ।

“यमो च नियमो चेव चारो चविहारो तथा,
संयमो संवरो चेव खन्ती च सोरच्चम्पि च ।

एकन्तचरिया चेव एकत्ताभिरतापि च,
पटिसल्लानसेवनं हिरिओतप्पमेव च ।

अप्पमादो च वीरियं उद्देशपरिपुच्छा तथा,
सीलाद्यभिरति चेव निरालयसभावतो ।

सिक्खापदाभिपूरणमिति वीसप्पभेदेन,
समणकरणा धम्मा नागसेनेन देसिता ।

कासावधारणञ्चेव भण्डुभावो तथा इति,
दुवे समणलिङ्गाच नागसेनेनदेसिताति ।

सामञ्जं उपगतोति वीसतिधम्मद्विलिङ्गेहि सदिसभावङ्गतो ।

सो सामञ्जन्ति सो समणभावो । अग्गपरिसन्ति भिक्खुपरिससङ्घातं अग्गपरिसं ।

सो मे आगमोति वीसतिधम्मद्विलिङ्गानं मय्हं सत्ताने सो आगमो नथि ।

पुथुज्जनपज्जो पठमो ।

ये ते भब्बाति ये ते सत्ता भव्या युत्ता

मुखलोहितपग्घरणपज्जो दुतियो ।

तप्पटिभागन्ति तेन वथगुह्येन सदिसं ।

अनुसासनियं अनुवासेतीति उपरिभागे पस्सावमग्गे वथिकम्मंवुत्तं आयुब्बेदे

‘वमनं रेचनं नस्यं निरूह अनुवासनं
जेय्यं पञ्चविधं कम्मं विधानं तस्स वुच्चते’ति ।

निरूहअनुवासनवसेन हि दुविधं वथिकम्मं ।

तथ निरूहवथिकम्मं अधोभागे वच्चमग्गे कातब्बं । अनुवासनवथिकम्मं उपरिभागे पस्सावमग्गे कातब्बं । वथिकम्मं उत्तरवथिकम्ममि इदं नामद्वयं तेसंयेव नामन्ति । तस्स टीका?

“सम्बाधस्सेव सामन्ता तथ कम्मं दुवङ्गुलं,
वारितं वथिकम्ममि सम्बाधेयेव सत्थुना” ।

वथिकम्मन्ति तेलभेसज्जानं विज्झनवसेनकत्तब्बं वथिकम्मन्ति विनयटीका ।

गुह्यप्पकासनपञ्हो ततियो ।

असारम्भेनाति निदोसेन ।

चतुसच्चाहिसमयो’ति चतुन्नं अरियसच्चानं जाणेन अभिसमयो ।

पुरिसत्तनन्ति पुरिसत्तं, सोयेव वा पाठो ।

अज्जं कयिरमानं अज्जेन सम्भवतीति अज्जं लोकुत्तरफलं आरब्भ विपस्सना कम्मं तेन कयिरमानं अज्जेन लोकियफलेन सम्भवति, लोकियफलं देतीति अधिप्पायो । सभावम्पी’ति सभावेन वचनेन ।

यो अक्कोसन्तो’ति यो परं अक्कोसन्तो ।

किरियायेव कता’ति दोसवन्तस्स पुग्गलस्स किरियाययेव करणेनयेव मोघपुरिसवचनकता’ति ।

सवणेन...पे०... जिगुच्छतीति भगवतो भगवन्तस्स सवणेन सासनसवणेन ।

ओत्तप्पती’ति जिगुच्छति ।

भिय्योदस्सनेनाति भगवतो दस्सनेन ओत्तप्पति जिगुच्छति ।

मोघपुरिसवचनपञ्हो चतुथो ।

“अचेतनं ब्राह्मण अस्सुणन्तं
जानं अजानन्तमिमं पलासं,
आरद्धवीरियो धुवमप्पमत्तो

सुखसेय्यं पुच्छसि किस्सहेतु'ति ।

इदं चतुक्कनिपात्तागतं पलासजातकं सधाय वुत्तं ।

इति फदन रुक्खे'पि तावदे'ति मिलिदे आगतं । जातके पन

“इति फदनरुक्खेपि देवता अज्झभासत,
मय्हमि वचनं अथि भारद्वाज सुणोहि मे'ति ।

आगतं इदञ्च तेरसनिपाते आगतं फदनजातकं सधाय वुत्तं ।

रुक्खाचेतनपज्जो पञ्चमो ।

नवन्नं महाराज अनुपुब्बविहारसमापत्तीनन्ति अट्ठरूपावचरसमापत्तिएकनिरोधसमापत्तिवसेन नवन्नं
अनुपुब्बविहारसमापत्तीनं । निब्बानसुत्तकथायम्पन फलसमापत्तिसमत्ताय परिनिब्बानसमत्ताय तेसं द्विन्नं दायकानं
अनुस्सरणे समत्तायाति तीहि कारणेहिद्वे पिण्डपाता समफला वुत्ता ।

द्विपिण्डपातसमफलपज्जो छट्ठो ।

पूजेथ नं पूजनीयस्स धातुं एवं किर भो सग्गमितो गमिस्सथाति इदं अनेकवण्णविमाने वुत्तं ।

बुद्धपूजापज्जो सत्तमो ।

अनिमित्तकतसदिसा'ति असल्लक्खनकतसदिसा ।

अपासनपपटिकपज्जो अट्ठमो ।

खीणासवपज्जो नवमो ।

उब्बिलावितपज्जो दसमो ।

मामको'ति मम सन्तको मम सावको ।

कारणा'ति पीळना ।

सन्नतिविकोपनन्ति नामरूपसन्ततिविनासनं धम्मो हि महाराज अहिंसालक्खणो'ति सकलो हि सभाववचनधम्मो
अहिंसावचनलक्खणो । उद्धतं महाराज चित्तं निग्गहेतव्वन्ति योगावचरेहि उद्धतं चित्तं पस्सद्दिसमाधिउपेक्खासम्बोज्झङ्गेहि
निग्गहेतव्वं पग्गहेतव्वन्ती पग्गहदण्डसदिसेहि धम्मविचयवीरियपीतिसम्बोज्झङ्गेहि पग्गहेतव्वं । सति पन सब्बथ
लीनुद्धच्चेसुइच्छितव्वा? “सतिं खवाहं भिक्खवेसब्बथिकं वदामी'ति वचनतो ।

सयङ्कतेनसोधातीयतीति सो चोरो अत्तना कतेन दुच्चरितकम्मेनकत्तुभुतेन परिघातीयति ।

अपि च धम्मानुसथि अनुसासीयतीति एकंसेन भगवतो अनुसिद्धि पण्डितजने अपराधिकमनुस्से अनुसासयति धम्मेन अनुवदापेति ।' निग्गहे निग्गहारहन्तिवचनतो वदतो भगवतो दोसो नथिति अधिप्पायो'निग्गहे निग्गहारहन्ति' इदञ्च धम्मेन निगहनं सधाय वुत्तं, न पीळनकम्मं सधाय वुत्तन्ति इदं थेरेन वत्तब्बं कस्मा नवुत्तन्ति चे रज्जो रुचिया अननुकूलत्ता । थेरो हि यथा राजा कङ्कुं विनयिवा धम्मसभावं जानाति तथा पज्जं ब्याकरोतीति । भगवता सङ्खेपविथारदेसितनयेन तथा तथा हि पज्जं पकासेति । एस यथा यथास्स सद्धम्मतेजविहतविलयनखणेन मिलिदराजहदये विमति पयातीति ।

निग्गहपज्जो एकादसमो ।

पणामेसीति पब्बाजेसि ।

अप्पतिवत्तितो'ति अप्पहीणो ।

निच्छुहतीति नीहरति ।

थलं उस्सादेती'ति थलट्टाने रासिं करोति ।

परिलीयती'ति पटिलीयितुं अरहति

पणामीयती'ति पणमेतुं वा पब्बाजेतुं वा अरहति ।

पणामनपज्जो द्वादसमो ।

द्वादसपज्जवन्ततितियवग्गवण्णना समत्ता ।

कम्माधिग्गहितस्साति अभिभवनीयमानस्स ।

मोगल्लान निब्बानपज्जो पठमो ।

अथरसो'ति फलं कथितं ।

धम्मरसो'ति हेतु ।

विमुत्तिरसो'ति निब्बानं ।

अज्जं आराधेतीति समत्तकारी परिपुण्णकारी अज्जं अरहत्तफलं आराधेति, अत्तनो सन्ताने निष्फादेति ।

सवरपुरं अनुगत'न्ति मनुस्सजानपदपुरं अनुप्पत्तं ।

पातिमोक्खपिहितपज्जो दूतियो ।

उच्छिज्जतीति यं येन कारणेन भिक्खुभावो उच्छिज्जति ।

उभतो पक्खेति मातुपितुपक्खसङ्घाते उभतोपक्खे ।

मनुस्सन्तरेनाति मनुस्ससानत्तेन । छन्नज्झि नानत्तं अतिविय नानत्तं होति । वुत्तज्जेतं वेदसथे-

“वाजी वा मरणलोहानं कट्टपासाणवाससं,
नारीपुरिसगोयानं अन्तरं बहुतन्तरन्ति” ।

मुसावादतरपज्जो ततियो ।

निमेसन्तरम्पति चक्खुनिम्मिसनक्खणम्पि ।

वाणिजो हथिनागो च साकटिको नियामको
हिसक्को उत्तरसेतु भिक्खु चेव बोधिसत्तो,
उत्तरसेतु पटिपन्नको पुगलो ।
एते अनागतं अट्ट जना विलोकिया ।
विक्कयानागतमग्गो तिथं तीरमायुथिरं
अनागतं कुलम्पि च अट्टट्टाना विलोकियाति ।

कुलविलोकनपज्जो चतुथो ।

यथाधम्मो कारेतब्बोति आपत्तिधम्मो विनये तिट्ठति । यथा तिट्ठति, तथा सो भिक्खु सङ्गेन कारेतब्बो, तथा बोधेतब्बो ।

अत्तनिपातनपज्जो पञ्चमो ।

नेते महाराज गुणा पुगलस्साति पुगलस्स एते गुणा एकादसादिसङ्घा न होन्ति । मेत्ता भावनाय एव एते गुणा ।
मेत्ताविहारि पुगलस्स संविज्जन्तीति अधिप्पायो ।

यस्साति यस्स गुणस्स हेतु ।

अन्तरधानमूलन्निति पकतिसरीरस्स अन्तरधान-दिब्बभेसज्जरुक्खमूलं ।

अन्तरधानस्साति अन्तरधानकरणस्स ।

यन्ति येन गुणेन ।

मेत्तं समापन्तो'ति अप्पणाप्पत्तं मेत्तं समापन्नो ।

मेत्ताभावना हितानम्पि अहितानम्पीति हितरहितानम्पि सत्तेसु फरणकमेत्ताभावना सब्बकुसलगुणावहा सब्बनिरवज्जगुणानिसंसा'व होति ।

सब्बेसन्ति सब्बेसु विज्जाणबद्धेसु सत्तेसु महानिसंसा मेत्ताभावना समफरणवसेन पण्डितेहि संविहजितब्बा ।

सुवण्णसाममेत्ताविहारपज्जो छट्ठो ।

नट्ठायिको'ति नट्ठधनो ।

यदा देवदत्तो सिगालो अहोसि खत्तियधम्मो, सो यावता जम्बुदीपे पदेसराजानो ते सब्बे अनुयुत्ते अकासि । तदा बोधिसत्तो विधुरो नाम पण्डितो अहोसीति इदं दुकनिपाते सब्बदाठजातकं सधाय वुत्तं ।

यथा पणिहितन्ति यथा इच्छितं, यथा ठपितं वा ।

बोधिसत्ताधिकसमपज्जो सत्तमो ।

सपक्खो'ति सपरिवारो ।

मित्तसम । नो'ति अत्तना सहजात-सहजनाधिकेहि मित्तेहि समन्नागतो ।

आयूहको'ति धनपुज्जानं आयूहको ।

सङ्गाहको'ति चतुहि दानादिसङ्गहवथूहि चतुहि जनसङ्गाहकेहि सङ्गाहको ।

सखिलो'ति मधुकवचनो हृदयङ्गमकण्णसुखमट्ठवचनो ।

हितेसी उपनिस्सितानन्ति सत्तान निस्साय वसन्तानं पुग्गलानं धनयसपज्जासङ्घातहितगवेसनसीलो ।

धनवा'ति थावरजङ्गमसंहारिमअङ्गसमअनुगामिधनसङ्तेहि पज्जधनेहि धनवा ।

अमरादेविनिमन्तनपज्जो अट्ठमो ।

ओपतन्तीति उपगच्छन्ति ।

अरहन्तसभायनपज्जो नवमो ।

ओकस्सा'ति आकट्ठिवा पागुपमेय्यकस्स । (?)

सक्योपमाहरणपञ्चो दसमो ।

दसपञ्चपटिमण्डितचतुथवग्गवण्णना समत्ता ।

द्वे अथवसे'ति द्वे आनिसंसे ।

ब्यत्तसङ्केता'ति पाकटसङ्केता सुलभदस्सनं दस्सनकामानन्ति सीलवन्तानं दस्सनकामानं उपासकोपासिकानं सुलभदस्सनं सुखेन लभितब्बं सीलवन्तदस्सनं भविस्सति ।

अनिकेतपञ्चो पठमो ।

वन्तस्स...पे०... आतुरस्सा'ति वन्तस्स वेज्जेन वमापेतब्बस्स ।

विरित्तस्स अधोविरचितस्स ।

अनुवासितस्स पस्सावमग्गकत्तब्बस्स अनुवासकम्मस्स, आतुरस्स गिलानपुग्गलस्स ।

उदरसंयतपञ्चो दुतियो ।

बाहिरानं आगमानन्ति'ति पिटकत्तयतो बाहिरानं ।

अनुत्तरभीसक्कपञ्चो ततियो ।

मगियन्ति गवेसितब्बं ।

तस्सपकतन्ति तेनअपरचक्कवत्तिना पकतं ।

योनिया जनयिवा'ति अत्तनो पस्साचमग्गद्वारेन जनेवा ।

अनुप्पन्नमग्गुप्पादनपञ्चो चतुथो ।

वाजपेय्यन्ति सप्पिआदिवथुसङ्घातं वाजं पिवन्ति एथाति वाजपेय्यो, तं रागवसेन विसज्जिना'ति रागबलेन पकतिस्सारहितेन लोमसकस्सपबोधिसत्तेन ।

रत्तो रागवसेना'ति पुत्तादिसु रत्तो पुत्तादीनं मङ्गलथाय रागबलेन पाणं हन्ति । भवती ह-

“रत्तो दुट्ठो च मूळ्हो च मानी लुट्ठो तथा'लसो,
राजा च घातका अट्ठ नागसेनेन देसिता ।”

ओनमेय्या'ति पाणं घातेय्य ।

ससमुद्दपरियायन्ति ससमुद्दपरिक्खेपं ।

लोमसकस्सपपञ्चो पञ्चमो ।

जोतिपालछद्दन्तपञ्चो छट्ठो ।

कस्सपबुद्धकुटिकाओवस्सनपञ्चो सत्तमो ।

ब्राह्मणराजपञ्चो अट्ठमो ।

गाथाभिगीतपञ्चो नवमो ।

नोधम्मदेसनचित्तनमनपञ्चो दसमो ।

दसपञ्चपटिमण्डितपञ्चमवग्गवण्णना ।

ओनोजेवा'ति उदकं पातेवा

नम्माचरियोअथिपञ्चो पठमो ।

समुपादिका'ति सामं उद्धंपथविं पवत्ती'ति समुपादिका । उदकस्स उपरि समगमनं निब्बत्तीति अथो ।

द्विबुद्धोप्पज्जनपञ्चो दुतियो ।

मारबलनिसूदने बुद्धे'ति मारबलनिम्मदनसमथे बुद्धे ।

एको मनोपसादो बुधसरणगमनचित्तुप्पादो ।

अञ्जलिपणामो अञ्जलिपणमनमत्तेन वदनाकारो

उस्सहते तारयितुन्ति अपायदुक्खवधदुक्खतो तारयितुं सक्कोति ।

गोतमीदिन्नवथपञ्चो ततियो ।

आराधको होति जायं धम्मं कुसलन्ति मग्गफलनिब्बानसङ्घातं जायं कुसलधम्मं आराधको समिज्जनको होति ।

पब्बज्जानिरथपञ्चो चतुथो ।

दुक्करकिरियानिरथकपञ्चो पञ्चमो ।

इदमेथ कारणन्ति मनुस्सानं इदं निट्ठावचनं एथ अरियमग्गअपापुरणपब्बजने कारणं होतीति योजना ।

सयन्ति सासनस्स अत्तना जिनसासनविब्भन्तं पुगलं किं सोधेस्सति?

निब्बिसेसा^१ति सीलादिगुणविसेसरहिता ।

अकतपुज्जा^२ति पुब्बजिनसासनेसु पब्बज्जापुज्जस्स अकरणेन अकतपुज्जा ।

अवेमूळ्हा जिनसासने^३ति सीलादिगुणवेमूळ्हाभावं पापुणितुं असमथा ।

हीनायवत्तनदोसपज्जो छट्ठो ।

अरहन्तकायिकदुखवेदनापज्जो सत्तमो ।

पाराजिकअज्झानपज्जो अट्ठमो ।

सङ्खसमयंअनुपविट्ठताया^४ति सङ्खसमयं पविट्ठभावेन ।

पब्बजितगिहीदुस्सीलपज्जो नवमो ।

उदकजीवपज्जो दसमो ।

दसपज्जवन्तछट्ठवग्गवण्णना समत्ता ।

महारजक्खा^५ति पज्जामये अक्खिम्हि महन्ता रागादिरजा एतेसन्ति महारजक्खा अथ वा अक्खं येसं अत्थिति अक्खा । महन्तं रागादिरजं एतेसन्ति महाराजा । महाराजा च ते अक्खा चा त महारजक्खा । महाराजा ए महारजक्खा^६तिपि वत्तुं वट्ठितियेव । इमस्मिं पच्छिमविकप्पे अक्खसदो निरथो ।

निष्पपज्जपज्जो पठमो ।

विसमकोट्टस्सा^७ति विसमअन्तस्स ।

दुब्बलगहणस्सा^८ति अप्पदुब्बलन्तरदेहिस्स ।

गिहीअरहन्तपज्जो दुतियो ।

मग्गो पि तस्समहिया अनज्जातो^९ति महिया मग्गो तस्स अब्धिकस्स अरहतो अनज्जातो ।

अरहन्तसतिसम्मोसपज्जो ततियो ।

तीणिनथिपज्जो चतुथो ।

नथिधम्मन्ति अविजहनसभावं ।

अथिधम्मन्ति विजहनसभावं ।

अकम्मजपज्हो पञ्चमो ।

बीजजातानी'ति बीजवासियो ।

कम्मजपज्हो छट्ठो ।

यक्खकुणपपज्हो सत्तमो ।

अनागतेसुपज्जत्तिसिक्खापज्हो नवमो ।

सूरियतपनपज्हो दसमो ।

दसपज्हवन्तसत्तमवगवण्णना समत्ता ।

पुनदेव लताय बधिवा अदासी'ति इदंजातके न पाकटं । रज्जो परम्परागतवचनं गहेवा वुत्तं सिया । अपि च बोधिसत्तो अत्तनो सन्तिकं आगते बधना अमुञ्चिवा अज्झुपेक्खितो पुनदेव लताय बधिवा अदासि विय सज्जाय वुत्तं सिया ।

रूळरूळस्स फरुसातिफरुसस्स भीमभीमस्स जूजकस्स ब्राह्मणस्स सवणे वत्तमानो ।

दारकेदारकद्वये बोधिसत्तस्स अदस्सनं गमिते सति सो बोधिसत्तो सतथा वा सहस्सथा वा सोकवसेन ।

हदयं न एलि न फलेसि इदं सत्तमं दुक्करतो दुक्करतरं अहोसीति योजना ।

वेस्सन्तरपुत्तदारदानपज्हो पठमो ।

दुक्करकारिपज्हो दुतियो ।

लोकियं भन्ते नागसेन लोकुत्तरेन विज्जापितन्ति लोकिकं अथजातं विय...पे०...तया लोकुत्तरेन अथजातेन विज्जापितं ।

पापबलपज्हो ततियो ।

पेतपापुणनकपुज्जपज्हो चतुथो ।

दिब्बो अथो'ति दिब्बसदिसो च एकन्तदिब्बो च अथो ।

मिद्धसमापन्नो'ति भवङ्गवसेन निदं आपन्नो ।

कपिमिद्धपरेतो'ति कपिनिद्वाय समन्नागतो ।

यो कायस्स ओनाहो'ति नामकायस्स च रूपकायस्स च बधनाकारो ।

पतियोनाहो'ति कम्मं कातुं असमथतावसेन समन्ततो बधनाकारो ।

यो महाराज कपिनिद्वापरेतो वोकिण्णता जागरती'ति या कपिनिद्वाय पिळितस्स पुग्गलस्स निद्वा वोकिण्णकं जागरं गतिया निद्दामिस्सकजागरपवत्तनं ।

सुपिनपज्जो पञ्चमो ।

अकारणमरणपज्जो छट्ठो ।

परिनिब्बुतपाटिहारियपज्जो सत्तमो ।

ऊनसत्तवस्सपज्जो अट्ठमो ।

सुखदुक्खमिस्सनिब्बानपहो नवमो ।

सभावतो नथि'ति किञ्चि ओपम्मनिदस्सनमत्तं सभावतो सरूपतो नथि । गुणतो पन अनुपलित्तो द्विगुणतो किञ्चि ओपम्मनिदस्सनमत्तं सक्का तुय्हं उपदस्सयितुं पकासेतुं ।

पदुमं उदकं नेव अगदं सागरो तथा

भोजनं आकास-मणिरतनवदनं

सप्पिमण्डो गिरि वथू दसूपमा

एकद्वितिचत्तारि पञ्चकदसका तीणि ।

पुन तीणि पुन तीणि पञ्च गुणा पण्डितेहि विजानिया

तथ पदुमस्स उदके अनुपलित्तभावो एको गुणो निब्बानं अनुप्पविट्ठो ।

उदकस्स सीतलता पिपासाविनयता'ति द्वे गुणा ।

अगदस्स पटिसरणता रोगअन्तकरणता अमतता'ति तयो गुणा ।

समुद्रस्स कुणपसुज्जता सवन्तीहि अपूरणता महन्तभूतावासता अपरिमितविचित्तपुप्फसंकुसुमितताति चत्तारो गुणा भोजनस्स आयुधारणता बलवद्धनता वण्णजननता दरथवूपसमनता जिगच्छादुब्बल्यपटिविनोदनताति पञ्चगुणा । आकासस्स अजायनता अजीरणता अमीयनता अचवनता अनुप्पज्जनता दुप्पसहता अचोरहरणता अनिस्सितता विहगगमनता निरावरणता अनन्तताति दस गुणा ।

मणिरतनस्स कामददता हासकारणता उज्जोतथकरणताति तयो गुणा ।

लोहितचदनस्स दुल्लभता असमगधता सुजनप्पसथताति तयो गुणा ।

सप्पिमण्डस्स वण्णसम्पन्नता गधसम्पन्नता रससम्पन्नताति तयो गुणा ।

गिरिसिखरस्स अच्चुग्गतता अचलता दुरभिरुहता बीजारूहणता अनुनयपटिघविप्पमुत्तताती पञ्चगुणा नब्बानं अनुप्पविट्ठाति ।

निब्बानानुप्पविट्ठगुणपञ्चो दसमो ।

एथेवाकिराति एथ एव तथा सिक्खिते निब्बाने आकिराहीति अभिकरोहि वा अयमेव वा पाठो ।

अनीतितोति अनीतिभावतो निब्बानं दट्ठब्बं । सेसेसुपि एसेव नयो ।

कुहीयतीति विम्भयचित्तो होति ।

निब्बानसच्छिकरणपञ्चो द्वादसमो ।

द्वादसपञ्चवन्तअट्ठमवग्गवण्णना समत्ता ।

मेण्डकपञ्चे अठमवग्गवण्णना समत्ता ।

अनुमानपञ्चो ।

कम्ममूलं गहेवानाति पुब्बबुद्धानंसन्तिके कतकुसलमूलं गहेवा ।

ततो मुच्चथ विमुत्तियाति ततो तेन आरम्मणकिणनेन दस सज्जाभावनानुयोगेन विमुत्तिया समुच्छेदविमुत्तिया वट्टदुक्खतो मुच्चथ ।

अनिवायन्तीति अप्पटिवाता हुवा वायन्ति ।

सरणसीलन्ति सरणगमनं गहेवा गहेतब्बं पञ्चसीलं ।

पञ्चुद्देसपरियापन्नन्ति निदानुद्देस-पराजिकुद्देस-सङ्घादिसेसुद्देस-अनियतुद्देस सङ्घातं पञ्चुद्देसपरियापन्नं ।

पातिमोक्खसंवरसीलन्ति सत्तवीसाधिकद्विसत्तपातिमोक्खसंवरसीलं ।

उपादायुपादाय विमुत्तानन्ति तण्हादिट्टिसङ्घातोपये उपादायुपादाय विमुत्तानं सोतापन्नसकदागामिअनागामीनं

गेहजनो'ति दासकम्मकरादिको गेहे ठितजनो ।

तथा बुद्धं सोकनुदं...पे... उम्म दिस्वा सदेवके'ति एथ तथा एव उम्मिं दिस्वा महन्तं धम्मौम्मिं जाणचक्खुना दिस्वा बुद्धं सोकनुदं अनुमानेन अनुमानजाणेन कातब्बं जातब्बं । सदेवकेलोके यथा धम्मो उम्मिविप्फारो तथा सदेवके लोकेबुद्धो अगो भविस्सती'ति अनुमानेन जातब्बन्ति योजना ।

मिगराजस्सा'ति चतुप्पादानं महन्तभावेन मिगराजस्स हथिनो ।

पदन्ति धम्मपदं ।

धम्मराजेन गज्जितन्ति बुद्धसीहनादवचनं धम्मराजेन कथितं ।

अनुमानेन जातब्बं बुद्धो च महन्तो बुद्धसीहनादो च महन्तो'ति विज्जातब्बं ।

लग्गं दिस्वा भुसं पङ्कं कललद्वं गतं महिन्ति लग्गं लग्गापनसमथं महन्तं पङ्कञ्च दिस्वा कललदायकं उदकञ्च गतं महिं महिया गतं पविट्ठं दिस्वा पण्डिता महावारिक्खधो गतो पवत्तो'ति अनुमानेन जानन्ति ।

जनन्ति साधुजनसमूहं ।

रजपङ्कसमोहितन्ति रागादिरजसङ्घातपङ्केहि अज्झोथटं परियोनद्धं ।

वहितं धम्मनद्धिया'ति परियत्तिपटिपत्तिधम्मनद्धिया वहितं ।

विस्सट्ठं धम्मसागरे'ति निब्बानसङ्घाते महासमुद्वे धम्मनद्धिया विस्सट्ठं विस्सज्जितं पवेसितं ।

धम्मामतगतं धम्मामते पवत्तं सदेवकं सब्रह्मकं इं महिं महिया ठितं इमं साधुजनसमूहं ।

दिस्वा जाणचक्खुना पस्सिवा ।

धम्मक्खधो महा'गतो'ति सम्मासम्बुद्धचरणसङ्घातो चतुरासीतिया धम्मक्खधसहस्सानं देसितत्ता महाधम्मक्खधोआगतो पवत्तो'ति अनुमानजाणेन जातब्बन्ति योजना ।

अनुमानपञ्चो एकादसमो । (धुतङ्गकथा)

कतमेन ते परियायेन अनुयोगं ते दम्मि'ति अनुयोगं वं पुच्छि अहं ब्याकरिस्सामि । अनुयोगवचनं ते तव कतमेन कारणेन दम्मि ।

वमेवेतं ब्रूहीति राजवचनं भन्ते नागसेन वमेव परियायं ब्रूहि ।

तेनही'ति तस्मा तव सोतुकामताय सतेन वा...पे०...कोटिसतसहस्सेन वा परियायं ते कथयिस्सामीति योजना ।

या काचि कथा'ति सम्बधो
इधा'ति इमस्मिं धूतङ्गवरगुणे,
अभिवुट्टन्ति वस्सोदकेन अभिवुट्ठं
सम्पादके सतीति पटिपादके पुगगले सति ॥

मय्हं पुट्ठो'ति इमस्मिं धूतङ्गवरगुणे परिव्यत्तताय छेकताय पाकटाय बुद्धिया युत्तकारणपरिदीपनं समोसरिस्सतीति ।

विजटितकिलेसजालवधू'ति तं किलेन समुहपञ्चकखधवथु ।

भिन्नभग्गसङ्कुटितसञ्छिन्नगतिनिवारणो'ति अरहत्तमग्गफलेन भिन्नभग्गसङ्कुटितसञ्छिन्नगतिनिवारणो ।

अभिनीतवासो'ति अभिपुञ्जकामेहि अभिपथितवासो अभिनीतैरियापथवासो वा ।

विमुत्तिज्झायितत्तो'ति अरहत्तफलज्झानसम्पयुत्तचित्तो अचलदळ्हभीरुत्ताण्डानं आरम्मणकरणवसेन उपगतो ।

धूतङ्गपञ्चकथासङ्घातयोगिकथा समत्ता ।

चतुरासीतिपञ्चपटिमण्डितमेण्डकपञ्चवण्णना समत्ता ।

मिलिदपञ्चमेण्डकपञ्चेसु सब्बे पञ्हा सम्मिण्डिता पञ्चसत्ताधिकसतपञ्हा होन्ति । अङ्गहणकथाय पन नाधिकसतमातिकासु सत्तसङ्घिमातिका निद्वेसवसेन अविस्सज्जिता । सेसा' रज्जो चत्तारि अङ्गानि गहेतब्बानी'ति आदिका एकूनचत्ताळीस मातिका निद्वेसवसेन अविस्सज्जिता यथ पोथकेसु दिस्सन्ति ततो गहेतब्बा येवा'ति ।

चतस्सो धम्मदेसनायो; धम्माधिद्वाना धम्मदेसना, धम्माधिद्वाना पुगगलदेसना, पुगगलाधिद्वाना धम्मदेसना, पुगगलाधिद्वाना पुगगलदेसना'ति । तासु पुरिमा तिस्सो धम्मदेसना इध गथे लब्धन्ति, चतुथो न लब्धति ।

अपरा'पि चुद्धसविधा देसना? अथसदस्सन-गुणपरिदीपन-निग्गह-सम्पहंसनचरियावोदाननिदस्सन -पुच्छाविसज्जन-अनुसासन-पुगगलविसोधनअज्झासयपरिपूरणपवेणि सदस्सन-परप्पवादमद्दनोपनिस्सयपच्चयनिदस्सनतुट्ठा-कारसदस्सनधम्मसभा-वगुणादि-निदस्सनाकारदेसना'ति ।

तथ

पच्चयाकारदेसना'ति पच्चयाकारसुत्तन्त-सतिपट्टान-सम्मप-धान-इद्धिपाद-इन्द्रियबल-बोज्झङ्गादिसुत्तन्तसम्बधा ।

(अथसदस्सना) पच्चयाकारपच्चयथपरमथं देसेन्ती पवत्ता धम्मदेसना अथसदस्सना नाम ।

(गुणपरिदीपनी) । सुसीम-गोसाल-गोसिङ्गसम्पसादन-पासादिक-दसबल-गोतमक- महासीहनादादिसुत्तन्तसम्बध अत्तगुणपरगुण-सासनगुणपरिदीपनी गुणपरिदीपनी नाम ।

(निग्गहदेसना) सकलविनयपिटकं आदिं कवा या काचि किलेसपापपुग्गलनिग्गहदेसना एसा निग्गहदेसना नाम ।

(सम्पहंसना) भयभीरुकानं पुग्गलानं भयपटिसेधनथाय उपथम्भजनन-मगगानिसंस-सीलथोमनादिका देसना सम्पहंसना नाम ।

(चरियावोदाननिदस्सना) सकलजातकं अच्छियसुत्तं आदिं कवा द्वेधावितक्कबोधिराजकुमारसुत्तादिसम्बधादेसना चरियावोदाननिदस्सना नाम ।

(पुच्छाविस्सज्जना) अट्ठहि परिसाहि पुच्छितानं पज्जानं विस्सज्जनापटिसंयुत्ता सकलसगाथवग्गमादिं कवा वम्मिकसुत्त-परायणसुत्तादिका देसना पुच्छाविस्सज्जना नाम ।

(अनुसासना) । अरियवंस-पुज्जाभिसद-धुतङ्गानुसासन-वत्तानुसासन-सम्बधा देसना अनुसासना नाम ।

(पुग्गलविसोधना) भयसदस्सनदेसनापटिसंयुत्ता देवदूतअगिक्खधोपमादिसुत्तसम्बधापुग्गलानं सीलवत्तादिविसोधनथाय वुत्ता पुग्गलविसोधना नाम ।

(अज्झासयपरिपूरणा) । तवटकनाळक-पटिपदा-धम्मदायादसुत्तादिका पुग्गलानं समथविपस्सनापरिपूरणथाय कथिता अज्झासयपरिपूरणा नाम ।

(पवेनिसदस्सनकथा) । बुद्धवंस-महापदानसुत्ताकारा अत्तनो च परेसज्ज अभिनीहारमारब्भ परिनिब्बानपरियोसाना पवेनिसदस्सनकथा नाम ।

(परप्पवादमद्दना) । चरियापिटकमादिं कवा महासीहनाद-चूल्लसीहनाद-धानाभिज्जासंवण्णना-पटिबद्धा देसना परप्पवादमद्दना नाम ।

(उपनिस्सयपच्चयनिदस्सना) । यथूपनिस्सया दिस्समाना दिस्समानकायेन देसना इतिवुत्तकमादिं कत्वा धनियसुत्त-अरुणवतियसुत्त-नदनपरियायसुत्तादिप्पभेदाउपनिस्साय— पच्चयनिदस्सना नाम ।

(तुट्ठाकारसदस्सना) । सकलोदान-सम्पसादनिय-सङ्गीतिसुत्तादिका देसना तुट्ठाकारसदस्सना नाम ।

(धम्मसभावगुणनिदस्सना) खधधावायतनिद्रियसच्चपटिच्च समुप्पादमग्गफलादयो धम्मा विभत्ता तं तथ सभागविसभागपरिदीपिका अभिधम्मदेसना च लक्खणपरिदीपिका ये चज्जे धम्मा सलक्खणधारणका अत्तनो सभाववसेन वुत्ता एसा धम्मसभावगुणनिदस्सना नाम ।

इमेहि चुद्धसविधेहि लोकगनायका धम्मं देसेन्ति तेसज्ज सावका'ति ।

तेसु पच्छाविसज्जना देसना इध पाकटा । सेसा यथारहं इध गहेतब्बा येवाति ।

(सापत्तिकथा) । दुविधाकथा इमस्मिं मिलिदपज्जहप्पकरणेहोन्ति सापत्तिकथा च अनापत्तिकथा च । तथ यं थेरेन भगवतो वचनं रज्जो सज्जापनथं आभतं तंसापत्तिकथा नाम ।

(अनापत्तिकथा) । या थेरेन सकपटिभानेन वुत्ता सा अनापत्तिकथा नाम ।

वुत्तज्हेतं पदसोधम्मसिक्खापदस्स अट्ठकथायं-

मेण्डकमिलिदपज्जहेसु थेरस्स सकपटिभानेन अनापत्ति । यम्पनरज्जो सज्जापनथं आहरवा वुत्तं तथ आपत्तीति (द्वे कथा) पुन द्वे कथा इध होन्ति सम्मुतिकथा च परमथकथा च ।

(सम्मुतिकथा) । तथ सम्मुतिकथा नाम भन्ते नागसेन वेदगु उपलब्धतीति आदिका ।

परमथकथा नाम यो उप्पज्जति सो एव सोति आदिकातेनाह?

दुवे सच्चानि अक्खासि सम्बुद्धो वदतं वरो,
सम्मुतिं परमथज्ज ततियं नूपलब्धतीति ॥

यम्पुब्बे वुत्तं अनुमानकथा उपमाकथाति, तासु उपमाकथाय विसुं कोट्टासभावो नथि । मिलिदपज्जमेण्डकपज्जानं अन्तरन्तरा ठिता होति । अनुमानकथा पन विसुं कोट्टासभावेन होतीति ।

विचरेथ अनुं परमे परमे
सुजनस्स सुखं नयने नयने,
कटु होति पधानरतो नरतो
इध यो पन सारमते रमते ॥

पकिण्णकवचनवण्णना समत्ता ।

जातकुद्धरणं ।

जातकुद्धरणं पन एवं वेदितब्बं । मेण्डकपज्जहतियवग्गे पज्ज पज्ज पज्जा ।

“अचेतनं ब्राह्मण असुणन्तं... पे०... पुच्छसि तं किस्स हेतु”ति इदंचतुक्कनिपाते आगतंपलासजातकं सधाय वुत्तं । कतमं तं जातकन्ति?

अचेतनं ब्राह्मणाति इदं सथा परिनिब्बानमज्जे निपन्नो आनदथेरं आरब्ध कथेसि ।

“सो पायस्मा रुक्खदेवता पना अहमेवा”ति ।

पलासजातकं समत्तं ।

“इति फदनरुक्खापि ता देवता...पे०... भारद्वाज सुणोहि मे”ति आगतं । इदञ्च तेरसनिपातेफदनजातकं सधाय वुत्तं । कतमं तं जातकन्ति?

“कुठारिहथो पुरिसो”ति इदं सथा रोहिणीनदीतीरे विहरन्तो जातकानं कलहं आरब्ध कथेसि वनसण्डे देवता अह”न्ति ।

फदनजातकं दुतियं तेरसनिपातं ।

मेण्डकपञ्चचतुथवग्गे देवदत्तबोधिसत्ताधिकसम्पञ्जे बावीसतिजातकानि आगतानी”ति ।

“भन्ते नागसेन, तुम्हे भणथ? देवदत्तो एकन्तकण्हो एकन्तकण्हेहि धम्मोहि समन्नगतो, बोधिसत्तो एकन्तसुक्केहि धम्मोहि समन्नगतो”ति । पुन च देवदत्तो भवे भवे यसेन च पक्खेन च बोधिसत्तेन समसमो होति कदाचि अधिकतरो वा यदा देवदत्तो नगरे बाराणसियं ब्रह्मदत्तस्स रज्जो पुरोहितपुत्तो अहोसि, तदा बोधिसत्तो छवकचण्डालो विज्जाधरो, विज्जं परिजपिवा अकाले अम्बफलानि निब्बत्तेसि । एथ ताव बोधिसत्तो देवदत्तेन जातिया निहीनो यससा च निहीनो ...पे०... पुन च परं यदा देवदत्तो तापो नाम राजा अहोसि तदाबोधिसत्तो तस्स पुत्तो धम्मपालो नाम अहोसि तदा सो राजा सकपुत्तस्स हथपादे सीसञ्च छिदापेसि । तथ ताव देवदत्तोयेव उत्तरो अधिकतरो । अज्जेतरहि उभो”पि सक्ककुले जायिसु । बोधिसत्तो बुद्धो अहोसि सब्बज्जु लोकनायको । देवदत्तो अतिदेवस्स सासने पब्बजिवा इद्धि निब्बत्तेवा बुद्धालयं अकासि । किन्नु खो भन्ते नागसेन यं मया भणितं तं सब्बं तथं उदाहु वितथन्ति? “अयम्पन मिलिदरज्जा यानि बावीसतिजातकानि निस्साय पुच्छितो होति तानि मया उद्धरिवा इध कथेतब्बानि ।

तथ च, यदा च देवदत्तो नगरे बाराणसियं ब्रह्मदत्तस्स रज्जो पुरोहितपुत्तो अहोसि तदा बोधिसत्तो छवकचण्डालो अहोसि विज्जाधरो विज्जं परिजपिवा अकाले अम्बफलानि निब्बत्तेसि । एथ ताव बोधिसत्तो देवदत्ततो जातिया निहीनो यससा च निहीनो । “इदम्पन वचनं जेतवनारामे विहरन्तेन सथारा तेरसनिपाते देवदत्तमारब्ध कथितं अम्बजातकं सधाय वुत्तं होति । देवदत्तो हि “अहं बुद्धो भविस्सामि...पे०... चण्डालपुत्तो अहमेवा”ति ।

एवमेतं मिलिदरज्जा इमं अम्बजातकं सधाय कथितं होतीति इदं रज्जो आभतं पठमं जातकं ।

“पुन च परं यदा देवदत्तो राजा अहोसि महीपति सब्बकामसमङ्गी तदा बोधिसत्तो तस्सूपभोगो अहोसि हथिनागो सब्बलक्खणसम्पन्नो तस्स चारुगतिविलासं असहमानो राजा वधं इच्छन्तो हथाचरियं एवमवोव? “असिक्खितो ते आचरिय हथिनागो तस्स आकासगमनं नाम कारणं होती”ति तथप ताच बोधिसत्तो देवदत्ततो जातिया निहीनो, लामको तिरच्छानगतो”ति । इदम्पन वचनं मिलिदरज्जा वेळुवने विहरन्तेन सथारा एककनिपाते देवदत्तमारब्धकथितं दुम्मेधजातकं सधाय वुत्तं होति धम्मसभायं भिक्खु आवुसो देवदत्तो ...पे०... हथि पन अहमेवा”ति एवमेतं मिलिदरज्जो इमं दुम्मेधजातकं सधाय कथितं होतीति । दुतियं जातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो अहोसि । पवने नट्टयिको तदा बोधिसत्तो महापथवि नाम मक्कटो अहोसि । एथपि ताव दिस्सति विसेसो मनुस्सस्स च तिरच्छानगतस्स च । एथपि ताव बोधिसत्तो देवदत्ततो जातिया निहीनो”ति इमं पन वचनं

मिलिदरञ्जा वेळुवने विहरन्तेन सथारा तिसनिपाते देवदत्तस्स सिलापविज्झनमारब्भ कथितं महाकपिजातकं सधाय वुत्तं होति? “तेन हि धनुगहे पयोजेवा...पे०... कपिराजा अहमेवा”ति एवमेतं मिलिदरञ्जा इमं महाकपिजातकं सधाय वुत्तं होतीति । ततियं जातकं ।

“पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो होति सोणुत्तरो नाम नेसादो बलवा बलवतरो नागबलो तदा बोधिसत्तो छद्दन्तो नाम नागराजा अहोसि । तदा लुद्धको तं हथिनागं घातेसि । तथपि ताव देवदत्तो अधिकतरो”ति इदं वचनं मिलिदरञ्जा जेतवने महाविहारे विहारन्तेन सथारा तिसनिपाते एकं दहरभिक्षुनिं आरब्भ कथितं छद्दन्तजातकं सधाय वुत्तं होति तथ भगवता विथारतो देसितं छद्दन्तजातकं तं मया इध सङ्खेपतो उद्धरिवा कथेतब्बमेव । “सा किर सावथियं...पे०... सा पन भिक्षुणी पच्छा विपस्सिवा अरहत्तं पत्ता”ति । एवमेतं मिलिदरञ्जा इमं छद्दन्तजातकं सधाय वुत्तं होति । चतुथाजातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो अहोसि वनचरको अनिकेतवासी तदा बोधिसत्तो सकुणो अहोसि तित्तिरो मन्तज्झायी । तदा सो वनचरको तं सकुणं घातेसि । तथपि ताव देवदत्तो जातिया अधिकतरो”ति इदम्पन वचनं मिलिदरञ्जा गिज्झकूटे विहरन्तेन सथारा नवकनिपाते देवदत्तस्स वधाय परिसक्कनं आरब्भ कथितं ददरजातकं (तित्तिरजातकं) सधाय वुत्तं होति । “तस्मिं समये धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं...पे०... तित्तिरपण्डितो पन अहमेवा”ति । एवमेतं मिलिदरञ्जा इमं ददरजातकं सधाय कथितं होतीति । पञ्चमजातकं ।

“पुन च परं यदा देवदत्तो कलाबु नाम बाराणसिराजा अहोसि तदा बोधिसत्तो तापसो अहोसि खन्तिवादी । तदा सो राजा तस्सतापसस्स कुद्धो हथपादे वंसकलीरे विय छेदापेसि । तथपि ताव देवदत्तोयेव अधिकतरो जातिया च यसेन चा”ति इदम्पन वचनं मिलिदरञ्जा जेचवने विहरन्तेन सथारा चतुक्कनिपाते एकं कोधनभिक्षुं आरब्भ कथितं खन्तिवादिजातकं सधाय वुत्तं होति । “सथा पन तं भिक्षुं कस्मावं...पे०... खन्तिवादितापसोपन अहमेवा”ति एवमेतं मिलिदरञ्जा इमं खन्तिवादिजातकं सधाय वुत्तं होतीति । षट्ठजातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो अहोसि वनचरो तदा बोधिसत्तो नदियो नाम वानरिदो अहोसि । तदापि सो वनचरो तं वानरिदं घातेसि सद्धिं मात्रा कतिट्ठभातिकेनपि । तथपि ताव देवदत्तोयेव अधिकतरो जातिया “ति इदं पन वचनं मिलिदरञ्जा वेळुवने विहरन्तेन सथारा दुक्कनिपाते देवदत्तं आरब्भ कथितं चुल्लनदियजातकं सधाय वुत्तं होति । “एकदिवसज्झि भिक्षू धम्मसहायं ...पे०... सुपण्णराजा पन अहमेवा”ति एवमेतं मिलिदरञ्जा इमं पण्डरजातकं सधाय परतोघोसवसेन बोधिसत्तो पण्डरको नाम नागराज अहोसी”ति कथितं होति तथाहि इमस्मिं जातके बोधिसत्तो सुपण्णराजा येवा”ति । अट्ठमं जातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो अहोसिपवने जटिलको तदा बोधिसत्तो तच्छको नाम महासूकरो अहोसि । तथपि ताव देवदत्तोयेव जातिया अधिकतरो”ति इदम्पन वचनं मिलिदरञ्जा जेतवने विहरन्तेन सथारा पकिण्णकनिपाते द्वे महल्लके थेरे आरब्भ कथितं तच्छकसूकरजातकं सधाय वुत्तं होति । “महाकोसलो पन बिम्बिसारस्स धितरं देन्तो...पे०... रुक्खदेवता पन अहमेवा”ति ।

एवमेतं मिलिदरञ्जा इमं तच्छकसूकरजातकं सधाय परतोघोसवसेन बोधिसत्तो महातच्छकसूकरो नाम अहोसिति कथितं तथा हि इमस्मिं जातके बोधिसत्तो रुक्खदेवतायेव अहोसीति । नवमं जातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो चेतियेसु सुरपरिचरो नाम राजा अहोसि उपरि पुरिसमत्ते गगनेवेहासङ्गमो, तदा बोधिसत्तो

कपिलो नाम ब्राह्मणो अहोसि । तथपि ताव देवदत्तस्स पथविप्पवेसमारब्भ कथितं चेतियजातकं सधाय वुत्तं होति । “तस्मिञ्च दिवसे भिक्खू धम्मसहायं । पे-कपिल-ब्राह्मणो पन अहमेवा”ति एवञ्चेतं मिलिदरज्जा इदं चेतियजातकं सधाय वुत्तं होतीति । दसमं जातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो अहोसि सामो नाम, तदा बोधिसत्तो रूरुनाम मिगराजा अहोसि । तथपि ताव देवदत्तोयेव जातिया अधिकतरो’ति इदम्पन वचनं मिलिदरज्जा जेतवने विहरन्तेन सथारा तेरसकनिपाते देवदत्तमारब्भकथितं रूरुमगराजजातकं सधाय वुत्तं होति । सो किर भिक्खूहि’बहुपकारो आवुसो-पेरूरुमिगो पन अहमेवा’ति । एवमेतं मिलिदरज्जा इमंरूरुमिगजातकं सधाय वुत्तं होती’ति एकादसमं जातकं ।

“पुन च परं यदा देवदत्तो मनुस्सो अहोसि लुद्धको पवनचरो, तदा बोधिसत्तो हथिनागो अहोसि सो लुद्धको तस्स हथिनागस्स सत्तक्खत्तुं दन्ते छिदिवा हरि तथपि ताव देवदत्तोयेव योनिया अधिकतरो’ति इदम्पन वचनं मिलिदरज्जा जेतवने विहरन्तेन सथारा एककनिपाते देवदत्तमारब्भ कथितं सीलवनागराजजातकं सधाय वुत्तं होति । धम्मसभायञ्चि भिक्खू’आवुसो देवदत्तो...पे... सीलवनागराजा पन अहमेवाति ।

एवमेतं मिलिदरज्जा इमं सीलवनागराजजातकं सधाय वुत्तं होती’ति द्वादसमं जातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो सिगालो अहोसि खत्तियधम्मो, सो यावता जम्बुदीपे पदेसराजानो ते सब्बे अनुयुत्ते अकासि, तदा बोधिसत्तो विधुरो नाम पण्डितो अहोसि तथपि ताव देवदत्तोयेव यसेन अधिकतरो’ति इदम्पन वचनं मिलिदरज्जा वेळुवने विहरन्तेन सथारा दुकनिपाते देवदत्तमारब्भ कथितं सब्बदाठजातकं सधाय वुत्तं होति । “देवदत्तो अजातसत्तुं पसादेवा...पे... पुरोहितो पन अहमेवा’ति ।

एवमेतं मिलिदरज्जा इमं सब्बदाठिक जातकं सधाय वुत्तं परतोघोसवसेन “सो यावता जम्बुदीपे पदेसराजानो, ते सब्बे अनुयुत्ते अकासी’ति वुत्तं तदा हि सोन सब्बे राजानो अनुयुत्ते अकासी’ति । तेरसमं जातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो सथिनागो हुवा लटुकिकाय सकुणिकाय पुत्तकेघातेसि, तदा बोधिसत्तो’पि हथिनागो अहोसि युथपति तथ ताव उभो’पि समसमा अहेसुन्ति’ इदम्पन वचनं मिलिदरज्जा वेळुवने विहरन्तेन सथारा पञ्चकनिपाते देवदत्तमारब्भ कथितं लटुकिजातकं सधायवुत्तं होती’ति चुद्दसमं जातकं ।

पुन च परं “यदा देवदत्तो यक्खो अहोसि अधम्मो नाम, तदा बोधिसत्तोपि यक्खो अहोसि धम्मो नाम । तथपि ताव उभोपि समसमा अहेसुन्ति’इदं पन वचनं मिलिदरज्जा जेतवने विहरन्तेन सथारा एकादसकनिपाते देवदत्तस्स पथविप्पवेसमारब्भ कथितं धम्मदेवपुत्त जातकं सधाय वुत्तं होति । “तदा भिक्खु धम्मिसभायं धम्मदेवपुत्तो पन अहमेव सम्मासम्बुद्धो’ति । एवमेतं मिलिदरज्जा इमं धम्मदेवपुत्तजातकं सधाय वुत्तं होतीति पण्णरसमं जातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो नाविको अहोसि, पञ्चन्नं कुलसतानं इस्सरो, तदा बोधिसत्तोपि नाविको अहोसि पञ्चन्नं कुलसतानं इस्सरो तथपि ताव उभोपि समसमा’च अहेसुन्ति’इदम्पन मिलिदरज्जा जेतवने विहरन्तेन सथारा द्वादसकनिपाते देवदत्तस्स पञ्चकुलसतानि गहेवा निरये पविट्ठभावमारब्भ कथितं समुद्दवाणिजजातकं सधाय वुत्तं होति । “सो हि अगगसावकेसु परिसं गहेवा सोपण्डितवडढकी नाम अहमेवा’ति । एवमेतं मिलिदररज्जा इमं समुद्दवाणिजजातकं

सधाय वुत्तं होती'ति । सोळसमं जातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो सथवाहो अहोसि पञ्चन्नं सकटसतानं इस्सरो, तदा बोधिसत्तोपि सथवाहो अहोसि पञ्चन्नं सकटसतानं इस्सरो । तथपि ताव उभोपि समसमा अहेसु'न्ति इदम्पनवचनं मिलिदरज्जा जेतवने विहरन्तेन सथारा एककनिपाते अनाथपिण्डिकस्ससहायके तिथयसावके आरब्भ कथितं अपण्णक जातकं सधाय वुत्तं होती'ति । सत्तरसमं जातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो साखो नाम मिगराजा अहोसि, तदा बोधिसत्तोपि निग्रोधो नाम मिगराजा अहोसि । तथपि ताव उभोपि समसमा अहेसुन्ति “इदम्पन वचनं मिलिदरज्जा जेतवने विहरन्तेन सथारा एककनिपाते कुमारकस्सपमातरं भिक्खुणि आरब्भ कथितं निग्रोधमिगराजातकं सधाय वुत्तं होति सा किर राजगहनगरे महाविभवस्स सेट्ठिनो धीता अहोसि निग्रोधमिगराजा पन अहमेवा”ति एव मेतं मिलिदरज्जा इमं निग्रोधमिगराजातकं सधाय वुत्तं होती'ति । अट्ठारसमं जातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो साखो नाम सेनापति अहोसि, तदा बोधिसत्तो निग्रोधो नाम राजा अहोसि । तथपि ताव उभोपि समसमा अहेसुन्ति इदम्पन वचनं मिलिदरज्जा वेळुवने विहरन्तेन सथारा दसकनिपाते देवदत्तामारब्भ कथितं निग्रोधजातकं सधाय वुत्तं होति । “एकदिवसहि भिक्खू निग्रोधजातकं सधाय वुत्तं होती'ति । एकुनविसतिमं जातकं ।

पुन च परं सदा देवदत्तो खण्डहालो नाम ब्राह्मणो अहोसि, तदा बोधिसत्तो चदो नाम राजकुमारो अहोसि । तथापि ताव अनेन खण्डहालो अधिकतरो'ति “इदम्पन वचनं मिलिदरज्जा गिज्झकूटे विहरन्तेन सथारा दसजातकेदेवदत्तमारब्भ कथितं चदकुमारजातकं सधाय वुत्तं तं सङ्खेपनो दस्सयिस्साम । “तस्स वथु सङ्खभेदक्खधके आगतमेव चदकुमारो पन अहमोवा”ति एवमेतं मिलिदरज्जा इमं वदकुमारजातकं सधाय वुत्तन्ति वीसतिमजातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो ब्रह्मदत्तो नाम राजा अहोसि, तदा बोधिसत्तो तस्स पुत्तो महापदुमो नाम कुमारो अहोसि, तदा सोराजा सकपुत्तं चोरप्पपाते खिपापेसि । यतो कुतोचि पिता पुत्तानं अधिकतरो अहोसि विसिट्ठो, तथपि ताव देवदत्तोयेव अधिकतरो'ति इदम्पन एवनं मिलिदरज्जा जेतवने विहरन्तेन सथारा द्वादसकनिपाते चिज्जं माणविकमारब्भ कथितं महापदुमजातकं सधाय वुत्तं । “पठमबोधियहि दसबलस्स अहं तदा राजपुत्तो, एवं धारेथ जातकन्ति, एवमेतं मिलिदरज्जा इमं महापदुमजातकं सधाय पुत्तन्ति एकवीसतिमजातकं ।

पुन च परं यदा देवदत्तो महापतापो नाम राजा अहोसि, तदा बोधिसत्तो तस्स पुत्तो धम्मपालो नाम कुमारो अहोसि, तदा सो राजा सकपुत्तस्स हथपादे सीसज्ज छेदापेसि । तथपि ताव देवदत्तो येच उत्तरो अधिकतरो'ति इदम्पन वचनं मिलिदरज्जा वेळुवने विहरन्तेन सथारा पञ्चकनिपाते देवदत्तस्सवधपरिसक्कनमारब्भ कथितं चुल्लधम्मपालजातकं सधाय वुत्तं होति । “अथेकदिवसं भिक्खु धम्मसभायं कथं धम्मपालकुमारो पन अहमेवा”ति एवमेतं मिलिदरज्जा इमं चुल्लधम्मपालजातकं सधाय वुत्तन्ति बावीसतिम जातकं समत्तं ।

अम्बजातक-दुम्मेधजातकानि महाकपि-

छद्दन्त-दद्दरज्जापि खन्तिवादिकजातकं

चुल्लनदिय-पण्डरक-तच्छसुकरजातकं
 चेतियजातकञ्चापि रूरुमिगिदजातकं
 सीलवं सब्बदाठञ्च लट्टुकिक्कञ्च अपण्णकं
 निग्रोधमिग-निग्रोध-चदकुमारजातकं
 महापदुमकुमार-धम्मपालकजातकं
 इति एतानि बावीस जातकानि यथाक्कमं
 मिलिदो नामुपदाय नागसेनस्स अब्रवीति ।

एवञ्च सो राजा इमानि जातकानि सधाय कथेवा पुनपि एवमाह? “भन्ते नागसेन, अज्जेकरहि उभोपि सक्ककुलेसु जायिंसु । बोधिसत्तोपि बुद्धो अहोसि । सब्बञ्जु लोकनायको, देवदत्तो तस्स देवातिदेवस्स सासने पब्बजिवा बुद्धालयं अकासि । किन्नुखो भन्ते नागसेन, यं मया भणितं तं सब्बम्पि तथं उदाहु वितथन्ति ।”

जातकुद्धरणं समत्तं ।

गाथासरूपं

गाथासरूपम्पन एवं वेदितव्वं?

मिलिदो नाम सो राजा सागलायम्पुरुत्तमे
 उपगच्छि नागसेनं गङ्गां व यथसागरं ।
 आसज्ज राजा चित्रकथी उक्काधारं तमोनुदं अपुच्छि निपुणे पज्जे ठानाठानगते पुथू,
 पुच्छा विसज्जना चेव गम्भिरथूपनिस्सिता
 हृदयङ्गमा कण्णसुखा अब्भुता लोमहंसना
 अभिधम्मविनयोगाळ्हा सुत्तजालसमथिता
 नागसेनकथा चित्रा ओपम्मेहि नयेहि च
 तथ जाणम्पणिधाय हासयिवान मानसं

सुणोथ निपुणे पज्जे कङ्खाट्टानविदाळने'ति

तेनाहु?-

बहुस्सुतो चित्रकथी निपुणो च विसारदो,
सामयिको च कुसलो पटिभाने च कोविदो ।

तेपि तेपिटका भिक्खू पञ्चनेकायिकापि च,
चतुनेकायिका चेव नागसेनं पुरक्खरुं ।

गम्भीरपज्जो मेधावी मग्गामग्गस्स कोविदो,
उत्तमथमनुप्पत्तो नागसेनो विसारदो ।

तेहि भिक्खूहि परिवुतो निपुणेहि सच्चवादिभी,
चरन्तो गामनिगमं सागलं उपसङ्कमी ।

सङ्खेय्यपरिवेणस्मिं नागसेनो तदा वसी,
कथेति सो मनुस्सेहि पब्बते केसरी यथा'ति ।

चरणेन चेव सम्पन्नं सुदन्तं उत्तमे दमे,
दिस्वा राजा नागसेनं इदं वचनमब्रवि ।

कथिका मया बहू दिट्ठा साकच्छा ओसटा बहू,
न तादिसं भयं आसि अज्जतासो यथा मम ।

निस्संसयं पराजयो मम अज्ज भविस्सति,
जयो'व नागसेनस्स यथा चित्तं न सण्ठितन्ति ।

बाहिरगाथा

यथा हि अङ्गसम्भारा होति सद्दो रथो इति,
एवं खधेसु सन्तेसु होति सत्तोति सम्मुति ।

सीले पतिट्ठाय नरो सपजेजा चित्तं पञ्जञ्च भावयं,
आतापी निपको भिक्खु सो इमं विजटये जटन्ति ।

अयम्पतिट्ठा धरणीव पाणिनं इदञ्च मूलं कुसलाभिवुद्धिया,
मुखञ्चिदं सब्बजिनानुसासने यो सूलक्खधो वरपातिमोक्खियो'ति ।

सद्धाय तरती ओघं अप्पमादेन अण्णवं,
वीरियेन दुक्खं अच्छेति पज्जाय परिसुज्झति ।

नाभिनदामि मरणं नाभिनदामि जीवितं,
कालञ्च पटिकङ्खामि निब्बिसं भतको यथा ।

नाभिनदामि मरणं नाभिनदामि जीवितं,
कालञ्च पटिकङ्खामि सम्पजानो पतिस्सतो ।

पटिगच्चेव तं कयिरा यं जज्जा हितमत्तनो,
न साकाटिकचिन्ताय मन्ता धीरो परक्कमे ।

यथा साकटिको नाम समं हिवा महापथं,
विसमं मग्गमारुह अक्खभिन्नो'व धायति ।

एवं धम्मा अपक्कम्म अधम्ममनुवत्तिय,
मदो मच्चुमुखम्पत्तो अक्खच्छिन्नो'व सोचति ।

अल्लवम्मपटिच्छन्नो नवद्वारो महावणो,
समन्ततो पग्घरति असुचि पूतिगधियो'ति ।

मिलिदपज्हे ठिता बावीसति गाथा समत्ता ।

भस्सप्पवेदी वेतण्डी अतिबुद्धिविचक्खणो,
मिलिदो जाणभेदाय नागसेनमुपागमी ।

वसन्तो तस्स छायाय परिपुच्छन्तो पुनप्पुनं,
पभिन्नबुद्धि हुवान सो'पि आसि तिपेटको ।

नवङ्गं अनुमज्जन्तो रत्तिभागे रहोगतो,
अद्विक्ख मेण्डके पज्हे दुन्निवेठे सनिग्गहे ।

परियायभासितं अथि अथि सधाय भासितं,
सभावभासितं अथि धम्मराजस्स सासने ।

तेसं अथमविज्जाय मेण्डके जिनभासिते,
अनागतमिह अद्धानेविग्गहो तथ हेस्सति ।

हद कथिम्पसादेत्वा छेज्जापेस्सामि मेण्डके,

तस्स निद्धिदुमग्गेन निद्धिसिस्सन्त्यनागते ।

विसमं सभयं अतिवातो पटिच्छन्नं देवनिस्सितं,
पथो च सङ्कमो तिथं अट्टेते परिवज्जिया ।

रत्तो दुट्ठो च मूळ्हो च मानी लुद्धो तथा लसो,
एकचिन्ती च बालो च एते अथविनासका ।

रत्तो दुट्ठो च मूळ्हो च भीरु आमिसचक्खुको,
इथि सोण्डो पण्डको च नवमो भवति दारको ।

नवेते पुग्गला लोके इत्तरा चलिता चला,
एतेहि मन्तितं गुय्हं खिप्पं भवति पाकटं ।

वसेन यसपुच्छाहि तिथवासेन योनिसो,
साकच्छा स्नेहसंसेवा पतिरूपवसेन च

एतानि अट्ठ ठानानि बुद्धिविसदकारका,
येसं एतानि सम्होन्ति तेसं बुद्धि पभिज्जति ।

पूजीयन्ता असमसमा सदेवमानुसेहि ते,
न सादियन्ति सक्कारं बुद्धानं एस धम्मतांति

अयं गाथा सारिपुत्तथेरेन वुत्ता ।

इमेहि अट्ठिहि तमग्गपुग्गलं
देवातिदेवं नरदम्मसारथिं,
समन्तचक्खुं सतपुज्जलक्खणं
पाणेहि बुद्धं सरणं गतोस्मि ।

जालिंकणहाजिनं धीतं मद्दिदेविं पतिब्बतं,
चजमानो नचिन्तेसिं बोधियायेव कारणा । (जातकगाथा)

न अन्तलिक्खे न समुद्धमज्झे
न पब्बतानं विवरं पविस्स,
न विज्जति सो जगतिप्पदेसो
यथट्ठितं नप्पसहेय्य मच्चु ।

कायेन संवरो साधु साधुवाचाय संवरो,
मनसा संवरो साधु साधु सब्बथसंवरो ।

अचेतनं ब्राह्मण अस्सुणन्तं
जानं अजानन्तमिमं पलासं,
आरद्धवीरियो धुवमप्पमत्तो
सुखसेय्यं पुच्छसि किस्स हेतुंति । (जातकगाथा)

इति फदन रुक्खोपि तावदे अज्झभासथ,
मय्हमि वचनं अथि भाजद्वाज सुणोहि मेति । (जातकगाथा)

चुदस्स भत्तं भुज्जिवा कम्मरस्साति मे सुतं,
आबाधं सम्फुसी धीरो पबाळ्हं मारणन्तिकत्ति

सथवातो भयं जातं निकेता जायती रजो,
अनिकेतमसथवं एतं वे मुनिदस्सनन्ति । (जिनभासिता मिनिदेन वुत्ता)

ससमुद्धपरियायं महिं सागरकुण्डलं,
न इच्छे सह निदाय एवं सय्ह विजानहीति । (जातकगाथा लोमकस्सपेन वुत्ता)

वधिस्समेतन्ति परामसन्तो
कासावमद्धक्खि धजं इसीनं,
दुक्खेन फुट्टस्सुदपादि सज्जा
अरहद्धजो सब्धि अवज्झरूपोति । (जातकगाथा छद्दन्तनागराजेन वुत्ता)

गाथाभिगीतम्मे अभोजनेय्यं
सम्पस्सतं ब्राह्मण नेस धम्मो,
गाथाभिगीतं पनुदन्ति बुद्धा
धम्मो सति ब्राह्मण वुत्तिरेसा । (सुत्तानिपातगाथा जिनभासिता)

न मे आचरियो अथ सदिसो मे न विज्जति,
सदेवकस्मिं लोकस्मिं नथि मे पटिपुग्गलोति । (खधकगाथा जिनभासिता)

विपुलो राजगहिकानं गिरिसेट्ठो पवुच्चति,
सेतो हिमवतं सेट्ठो आदिच्चो अघगामिनं ।

समुद्धोदधिनं सेट्ठो नक्खत्तानज्च चदिमा,
सदेवकस्स लोकस्स बुद्धो अगगो पवुच्चतीति ।

(द्वे गाथा माणवकदेवपुत्तेन वुत्ता नागसेनथेरेन वुत्ता)

एको मनोपसादो सरणगमनं अञ्जलिप्पणामो वा,
उस्सहते तारयितुं मारबलनिसूदने बुद्धे'ति । (अयं गाथा सारिपुत्तथेरेनाभता)

आरहथ निक्खमथ युज्जथ बुद्धसासने,
धुनाथ मच्चुनो सेनं नळागारं'व कुञ्जरो'ति । (जिनभासिता मिलिदेन वुत्ता)

यो सील वा दुस्सीलेसु ददाति दानं
धम्मेन लब्धं सुपसन्न चित्तो,
अभिसद्वहं कम्मफलं उलारं
तं वे दानं दायकतो विसुञ्छती'ति । (अयं नागसेनेन आभता)

न मे देस्सा उभो पुत्ता मद्दी देवी न अप्पिया,
सब्बञ्जुतं पियं मय्हं तस्मा पिये अदासहन्ति ।

सहस्सग्घज्झि मं तातो ब्राह्मणस्स पिता अदा,
अथो कण्हाजिनं कञ्जं हथिनञ्च सतेन चा'ति ।

जिगच्छाय पिपासाय अहिना दट्ठो विसेन च,
अग्गि उदक सत्तीहि अकाले तथ मिय्यति ।

अनुमानपज्हे वुच्चमाना इमा गाथा सल्लक्खेतब्बा?

बहु जने तारयिवा निब्बुतो उपधिक्खये,
अनुमानेनजातब्बं'अथि सो दीपदुत्तमो'ति ।

कम्ममूलं गहेत्वान आपणं उपगच्छथ,
आरम्मणं किणिवान ततो मुच्चथ मुत्तियाति ।

न पुप्फगधो पटिवातमेति न चदनं तगरमल्लिका वा,
सतञ्च गधो पटिवातमेति सब्बा दिसासप्पुरिसो पवाति ।

चदनं तगरं वापि उप्पलं अथ वस्सिकी,
एतेसं गधजातानं सीलगधो अनुत्तरो ।

अप्पमत्तो अय गधो यवायं नगरचदनी,
यो च सीलवतं गधो वात देवेसु उत्तमो'ति ।

कम्ममूलं जना दवा गणहन्ति अमतं फलं,
तेन ते सुखिता होन्ति ये कीता अमतं फलन्ति ।

ये केचि लोके अगदा विसानं पटिबाहका,
धम्मागदसमं नथि एतं पिवथ भिक्खवो'ति ।

ये केचि ओसधा लोके विज्जन्ति विविधा बहू,
धम्मोसध समं नथि एतं पिवथ भिक्खवो'ति ।

धम्मोसधं पिविवान अजरामरणा सियुं,
भावयिवा च पस्सिवा निब्बुता उपधिक्खये'ति ।

ब्याधितं जनतं दिस्वा अमतापणं पसारयी,
कम्मेन तं किणिवान अमतमादेथ भिक्खवो'ति ।

एवरूपानि सीलानिसन्ति बुद्धस्स आपणे,
कम्मेन तं किणिवान रतनं वो पिलधथा'ति ।

समाधिरतनमालस्स कुवितक्का न जायरे,
न च विक्खिप्पते चित्तं एतं तुम्हे पिलधथा'ति ।

पञ्जारतनमालस्स न चिरं वत्तते भवो,
खिप्पं फस्सेति अमतं न च सो रोचते भवे'ति ।

मणिमालाधरं गेहजनो सामिं उदिक्खति,
विमुत्तिरतनमालन्तु उदिक्खन्ति सदेवका'ति ।

येन जाणेन बुज्झन्ति अरिया कतकिच्चतं,
तं जाणरतनं लब्धुं वायमेथ जिनोरसा'ति ।

पटिसम्भिदा किणिवानजाणेन फस्सयेय्य यो,
असम्भीतो अनुब्बिग्गो अतिरोचति सदेवके'ति ।

बोज्झङ्गरतनमालस्स उदिक्खन्ति सदेवका,
कम्मेन तं किणिवान रतनं वो पिलधथा'ति ।

आयु आरोगता वण्णं सगं उच्चाकुलीनता,
असङ्खतञ्च अमतं अथि सब्बापणे जिने ।

अप्पेन बहुकेनापि कम्ममूलेन गच्छति,
किणिवा सद्धामूलेन समिद्धा होथ भिक्खवो ।

भवतीह-

वीतरागा वीतदोसा वीतमोहा अनासवा,
वीततण्हा अनादाना धम्मनगरे वसन्ति ते ।

आरज्जका धूतधरा धायिनो लूखचीवरा,
विवेकाभिरता धीरा धम्मनगरे वसन्ति ते ।

नेसज्जिका सथतिका अथोपि ठानवङ्कमा,
पंसुकूलधरा सब्बे धम्मनगरे वसन्ति ते ।

तिचीवरधरा सब्बे चम्मखण्डचतुथका,
रता एकासने विज्जु धम्मनगरे वसन्ति ते ।

अप्पिच्छा निपका धीरा अप्पाहारा अलोलुपा,
लाभालाभेन सन्तुट्ठा धम्मनगरे वसन्ति ते ।

धायी धानरता धीरा सन्तचित्ता समाहिता,
आकिञ्चज्जं पथयाना धम्मनगरे वसन्ती ते ।

पटिपन्ना फलट्ठा च सेक्खा फलसमङ्गिनो,
आसिंसका उत्तमथं धम्मनगरे वसन्ति ते ।

सोतापन्ना च विमला सकदागामिनो च ये,
अनागामी च अरहन्तो धम्मनगरे वसन्ति ते ।

सतिपट्ठानकुसला बोज्झङ्गभावनारता,
विपस्सका धम्मधरा धम्मनगरे वसन्ति ते ।

इद्धिपादेसु कुसला समाधिभावनारता,
सम्मप्यधानमनुयुक्ता धम्मनगरे वसन्ति ते ।

अभिज्जापारमिप्पत्ता पेत्तिके गोचरे रता,
अन्तळिक्खम्हि चरणा धम्मनगरे वसन्ति ते ।

ओक्खित्तचक्खु मितभाणी गुत्तद्वारा सुसंवुता,

सुदन्ता उत्तमे दमे धम्मनगरे वसन्ति ते ।

तेविज्जा जळभिज्जा च इद्धिया पारमिं गता,
पजजाय पारमिप्पत्ता धम्मनगरे वसन्ति ते ।

यथापि नगरं दिस्वा सुविभत्तं मनोरमं,
अनुमानेन जानन्ति वड्डकिस्स महत्तनं ।

तथेव लोकनाथस्स दिस्वा धम्मपुरं वरं,
अनुमानेन जानन्ति अथि सो भगवा इति ।

अनुमानेन जानन्ति ऊमिं दिस्वान सागरे,
यथा'यं दिस्सते ऊमी महन्तो सो भविस्सति ।

तथा बुद्धं सोकनुदं सब्बथमपराजितं,
तण्हक्खयमनुप्पत्तम्भवसंसारमोचनं ।

अनुमानेन जातब्बं ऊमिं दिस्वा सदेवके,
यथा धम्ममिविप्फरो अग्गो बुद्धो भविस्सति ।

अनुमानेन जानन्ति दिस्वा अच्चुगगतं गिरिं,
यथा अच्चुगगतो एस हिमवा सो भविस्सति ।

तथा दिस्वाधम्मगिरिं सीतीभुतं निरूपधिं,
अच्चुगगतं भगवतो अचलं सुप्पतिट्ठितं ।

अनुमानेन जातब्बं दिस्वान धम्मपब्बतं,
तथा हि सो महावीरो अग्गो बुद्धो भविस्सति ।

यथापि गजराजस्स पदं दिस्वान मानुसा,
अनुमानेन जानन्ति महा एस गजो इति ।

तथेव बुद्धनागस्स पदं दिस्वा विभाविनो,
अनुमानेन जानन्ति उळारो सो भविस्सति ।

अनुमानेन जानन्ति भीते दिस्वान कुम्मिगे,
मिगराजस्स सद्देनभीता'मे कुम्मिगा इति ।

तथेव तिथिये दिस्वा विथद्धे भीतमानसे,

अनुमानेन जातब्बं धम्मराजेन गज्जितं ।

निब्बुतं पथविं दिस्वा हरितपत्तं महोदकं,
अनुमानेन जानन्ति महामेघेन निब्बुतं ।

तथेविमं जनं दिस्वा आमोदितपमोदितं,
अनुमानेन जातब्बं धम्मराजेन तप्पितं ।

लग्गं दिस्वा भिसं पङ्कं कललद्गतं महिं,
अनुमानेन जानन्ति वारिक्खधो महा गतो ।

तथेविमं जनं दिस्वा रजोपक्खसमाहितं,
वहितं धम्मनदिया विस्सट्ठं धम्मसागरे ।

धम्मामतगतं दिस्वा सदेवकमिमं महिं,
अनुमानेन जातब्बं धम्मक्खधो महा गतो ।

अनुमानेन जानन्ति घायिवा गधमुत्तमं,
यथा'यं वायती गधो हेस्सन्ति पुप्फिता दुमा ।

तथेवायं सीलगधो पवायति सदेवके,
अनुमानेन जातब्बं अथि बुद्धो अनुत्तरो'ति ।

अनुमानपज्हे ।

पस्सतारज्जके भिक्खू अज्झोगाळ्हे धुते गुणे,
पुन पस्सति गिहि राजा अनागामिफले ठिते ।

उभो'पि ते विलोकेवा उप्पज्जि संसयो महा,
बुज्झेय्य चे गिहिधम्मे धुतङ्गं निप्फलं सिया ।

परवादिवादमथनं निपुणं पिटकत्तये,
हद पुच्छे कथिसेट्ठं सो मे कङ्कं विनोस्सती'ति

मेण्डकपज्हे ठिता द्वासीति गाथा समत्ता ।

मिलिदप्पकरणे सब्बा गाथा सम्पिण्डिता चतुराधिकसतगाथा होन्ति ।

मिलिदप्पकरणे सब्बगाथासरूपगहणं समत्तं ।

संख्यासरूपं

सङ्ख्यासरूपं पन एवं वेदितव्वं । एक-द्वि-ति-चतु-पञ्च-छ-सत्त-अट्ठ-नव-दस-एकादस-द्वादस- तेरस-चुद्दस-सोळस-सत्तरस-अट्ठारस-एकूनवीसति-पञ्चवीसति-अट्ठवीसति-तिंसा -छसट्ठि-दियट्ठसतन्ति पञ्चवीसतिविधा सङ्ख्या । तथ बुद्धो एको, पथवि एका, समुदो एको, सिनेरु एको, देवलोको एको, ब्रह्मलोको एको'ति छ एकका मिलिदप्पकरणे आगता ।

द्वे अथवसे सम्पस्समाना भगवता विहारदानं अनुज्जातं? विहारदानं नाम सब्बबुद्धेहि वणिणतं अनुमतं थोमितं पसथं विहारदानं दवा देवमनुस्सा जातिजराब्याधिमरणेहि मुच्चिस्सन्ति । विहारे सति भिक्खू भिक्खुनियो वा कतोकासा दस्सनकामानं सुलभदस्सनं भविस्सन्ती'ति ।

द्वे अथवसे पटिच्च सब्बबुद्धा अत्तना निम्मितं चतुपच्चयं न परिभुज्जन्ति? अगदक्खिण्यो सथा'ति बहू देवमनुस्सा चतुपच्चयं दत्त्वा दुक्खा मुच्चिस्सन्ति । बुद्धा पटिहारियं कवा जीवितवुत्तिं परियेसन्ती'ति परूपवादलोपनथज्जाति ।

द्वे अकम्मजा अहेतुजा अनुतुजा? आकासो निब्बानज्जा'ति

द्वे अथवसे सम्पस्समानेन वेस्सन्तरेन रज्जा द्वे पुत्ता दिन्ना? दानपथोव मे न परिहायिस्सति, इमे कुमारा मूलजलाहारभुज्जनदुक्खतो मुचचिस्सन्ती'ति ।

उदकस्स द्वे गुणा निब्बानं अनुप्पविट्ठा? सीतलभावो, पीतस्स घम्मविनयनभावो चा'ति ।

असतिया अजाननेन चा'ति द्वीहि कारणेहि आपत्तिं आपज्जन्ती'ति छ दुका आगता ।

सीतेन उण्हेन अतिभोजनेना'ति तीहि आकारेहि पित्तं कुप्पति ।

सीतेन उण्हेन अन्नापानेन चा'ति तही आकारेहि सेम्हं कुप्पति ।

बुद्धवंसताय धम्मगरुकताय भिक्खुभूमिमहन्तताया'ति तीहि कारणेहि पातिमोक्खं पटिच्छन्नं कारापेति ।

अगदस्स तयो गुणा निब्बानं अनुप्पविट्ठा? गिलानकानं परिसरणं रोगविनासनं अमतकरणन्ति ।

मणिरतनस्स तयो गुणा निब्बानं अनुप्पविट्ठा? सब्बकामददं नहासकरं उज्जोतथकरन्ति ।

रतनचदनस्स तयो गुणा? वण्णसम्पन्नो गधसम्पन्नो रससम्पन्नो'ति सत्त तिका वुत्ता ।

सप्पिमण्डस्स तयो गुणा? वण्णसमपन्नो, गधसम्पन्नो, रससम्पन्नो'ति सत्ततिका वुत्ता दिट्ठधम्मफासुविहारताय अनवज्जगुणबहुलतायअसेसअरियवीथिभावतो सब्बबुद्धपसथतायाति इमे चत्तारो अथवसे सम्पस्समाना बुद्धा पटिसल्लानं सेवन्ति ।

निन्नताय द्वारताय चिण्णताय समुदाचरितत्ताति चतुहि आकारेहि मनोविज्जाणं द्विपञ्चविज्जाणे अनुपवत्तति ।

कम्मवसेन योनिवसेन कुलवसेन आयाचनवसेना'ति चतुन्नं सन्निपातानं वसेन गब्भस्सावक्कन्ति होति ।

अदिट्ठन्तरायो, उद्दिस्सकतस्स अन्तरायो, उपक्खटन्तरायो परिभोगन्तरायो'ति चत्तारो अन्तराया तेसु अदिट्ठन्तरायो भगवतो अथि, सेसा तयो नथि, उद्दिस्सकतस्स ब्यामप्पभाय सब्बञ्जुतजाणस्स जीवितस्स चा'ति चतुन्नं अन्तरायाभावा ।

अब्भा, महिका, मेघो, राहु चा'ति चत्तारो सूरियरोगा समुद्दसस चत्तारो गुणा? कुणपेहि असंवासियभावो, नदीहि अपूरणता, महाभुतावासता, विचित्तपुप्फसमाकिण्णता'ति । सत्त चतुक्का वुत्ता ।

५. भुमिमहन्तता, परिसुद्धविमलता, पापेहि असंवासियता, दुप्पटिविज्झता, बहुविधसंवररक्खियता'ति सासनस्स इमे अतुल्या पञ्च गुणा वत्तन्ति पकासन्ति ।

भोजनस्स पञ्च गुणा निब्बानं अनुप्पविट्ठा? अच्चुग्गतता, अचलता दुरधिरोहणता बीजारूहणता कोपानुनयविवज्जनता'ति ।

आहच्चपदेन रसेन आचरियवंसताय अधिप्पायाकारताय जाणुत्तरताया'ति इमेहि पञ्चगुणेहि अथो पटिग्गहेतब्बो चा'ति चत्तारो पञ्चका वुत्ता ।

६. सेनापति, पुरोहितो, अक्खदस्सो, भण्डागारिको, छत्तगाहो, खग्गगाहो अमच्चो'ति छ अमच्चा गणीयन्ति । वेपुल्लो राजगहियानं बुद्धो अग्गो पवुच्चती'ति छ अग्गा । माणवगामिकदेवपुत्तेन वुत्तगाथा नागसेनेन आहरिवा वुत्ता ।

वातिको, पित्तिको, सेम्हिको, देवतूपसंहारतो, समुदाचिण्णतो, पुब्बनिमित्ततो'ति छ जना सुपिनंप्पस्सन्ती'ति तयो छक्का वुत्ता ।

७. पुथुज्जनचित्तं, सोतापन्नचित्तं, सकदागामिचित्तं, अनागामिचित्तं, अरहन्तचित्तं, पच्चेकबुद्धचित्तं, सम्मासम्बुद्धचित्तन्ति सत्त चित्तविमुत्तियो ।

नारदो, धम्मन्तरी, अंगीरसो, कपिलो, कण्डरगिसामो, अतुलो, पुब्बकच्चायनो'ति सत्त आचरिया ओवादकारका ।

“जिघच्छाय, पिपासाय, अहिना दट्ठो, विसेन च,
अग्गी-उदक-सत्तीहि अकाले तत्थ मिय्यती'ति ।

इमे सत्त जना अकालमरणिका नामा'ति तयो सत्तका वुत्ता ।

८. विसमं सभयं ...पे०... अट्ठेते परिवज्जिया'ति इमानि अट्ठट्ठानानि पण्डितेहि परिवज्जनीयानीति परिवज्जनीयट्ठानट्ठकं नाम ।

रत्तोदुट्ठो ...पे०... एते अथविनासका'ति इदं अथविनासकट्ठकं नाम ।

वसेन यसपुच्छाहि ...पे०... तेसं बुद्धि पभिज्जती'ति इदं बुद्धिविसदकरणट्ठकं नाम ।

कालं देसं दीपं कुलं जनेत्तिमायुं मासं नेक्खम्मं विलोकेती'ति इदं बोधिसत्तेन विलोकियट्ठकं नाम ।

“विक्कयानागतमग्गो तिथं तीरं आयुथिरं ।
अनागतं कुसलंवा'ति अट्ठट्ठाना विलोकिया'ति ।

इदं अनागतविलोकियट्ठकं नाम ।

“वाणिजो हथिनागो च साकटिको नियामको
भिसक्को उत्तरसेतु भिक्खु चेव जिनङ्कुरो,
एते अट्ठ अनागते अट्ठ जना विलोकिया'ति ।

इदं विलोकियट्ठकं नाम ।

रत्तो दुट्ठो'च मूळ्हो च मानी लुब्धो तथा'लसो राजा च घातका अट्ठ नागसेनेन देसिता'तिइदं घातकट्ठकं नाम ।

वात पित्तेन सेम्हेन ...पे०... अकाले तथ विव्यती'ति इदं अकालमरणकारणट्ठकं नाम ।

न वा अथो अनुसासितब्बो, न रागुपसंहितं चित्तं न दोसूपसंहितं चित्तं न मोहूपसंहितं चित्तं उपट्ठापेतब्बं,
दासकम्मकरपोरिसेसु नीचवृत्तिना भवितब्बं, कायिकवाचसिकं सुट्ठु रक्खितब्बं, छळिद्रियानि सुट्ठु रक्खितब्बानि,
मेत्ताभावनाय मानसं उपट्ठापेतब्बन्ति इदं रज्जा मिलिदेन समादिन्नं वत्तट्ठकं नाम ।

पुप्फापणं गधापणं फलापणं अगदापणं ओसधापणं अमतापणं रतनापणं सब्बापणन्ति इदं आपणट्ठकं नामा'ति । दस
अट्ठका वुत्ता ।

९. 'रत्तो दुट्ठो च मूळ्हो च ...पे०... खिप्पं भवति पाकटन्ति' इदं इत्तरनवकं नाम ।

नवानुपुब्बविहारसङ्घातधम्मानुमज्जजनवकन्ति द्वे नवका वुत्ता ।

'सङ्घसुखो दुक्खि धम्माधिपतिकोपि च

संविभागी यथाथामं जिनचक्काभिवट्ठको

सम्मदिट्ठिपुरक्खारो अनज्जसथुको तथा

सुरक्खो कायकम्मादि समग्गाभिरतोपि च

अकुभो न चरे चक्के बुद्धादिसरणङ्गतो

दस उपासकगुणा नागसेनेन देसिता'ति

इदं उपासकगुणदसकं नाम ।

गङ्गा यमुना अचिरवती सरभु मही सिंधु सरस्सती वेत्रवती वितथा चदभागांती इदंनदिदसकं नाम ।

सीतं उण्हं जिघच्छा पिपासा उच्चारो पस्सावो थिनमिद्धं जरा ब्याधि मरणन्ति इदं कायानुवत्तकदसकं नाम ।

बुद्धे सगारवो, धम्मे सगारवो, सङ्घे सगारवो, सब्रह्मचारिसु सगारवो, उद्देसपरिपुच्छासु वायमति, सवणबहुलो होति, भिन्नसीलोपि आकप्पं उपट्ठपेति, गरहभया कायिकवाचसिकञ्चस्स सुरक्खितं होति, पधानाभिमुखं चित्तं होति, करोन्तोपि पापं पटिच्छन्नं आचरतीति इदं गिहिदुस्सीलाधिकगुणदसकं नाम ।

अवज्झकवचधारणको, इसिसामञ्जभण्डलिङ्गधारणको, सङ्घसमयमनुपविट्ठिताय बुद्धधम्मसङ्घरतनगतताय पधानालयनिकेतवासताय जिनसासने धनपरियेसनतो वरधम्मदेसनतो धम्मदीपगतिपरायणताय अगो बुद्धोति एकन्तो जुदिट्ठिताय उपोसथसमादानतो दक्खिणं विसोधेतीति एकन्तो जुदिट्ठिताय उपोसथसमादानतो दक्खिणं विसोधेतीति एकन्तो जुदिट्ठिताय उपोसथसमादानतो दक्खिणं विसोधेतीति इदं दक्खिणावसेन दसकं नाम ।

अलग्गनता, निरालयता, वागो, पहाणं, अपुनरावत्तिता, सुखुमता, महन्तता, दुरुनुबोधता, दुल्लभता असदिसता, बुद्धधम्मस्साति इदं बोधिसत्तगुणदसकं नाम ।

मज्जजदानं, समज्जदानं, इथिदां, असभदानं, चित्तकम्मदानं, विसदानं, सथदानं, सङ्खलिकदानं, कुक्कुटसूकरदानं, तुलाकूट माननकूटदाननन्ति इदं लोके अदानसम्मतदानं नाम ।

माता बधनं, पिता बधनं, भरिया बधनं, पुत्ता बधनं, जाती बधनं, मित्ताबधनं, धनं बधनं, लाभसक्कारोबधनं, इस्सरियं बधनं, पञ्चकामगुणा बधनन्ति इदं बधनदसकं नाम ।

विधवा इथि, दुब्बलो पुग्गलो, अमित्तजातिपुग्गलो, महग्घसो, अनाचारियकुलवासी, पापमित्तो, धनहीनो, आचरियहीनो, कम्महीनो, पयोगहीनो पुग्गलोति इदं ओजातब्बपुग्गलदसकं नाम ।

दमे समे खन्तिसंवरे यमे नियमे अक्कोधे विहिंसाय सच्चे सोचेय्येति दसट्ठानेसु सततं चित्तं पवत्ततीति इदं वेस्सन्तरगुणदसकं नामाति ।

एकादस दसका वुत्ता ।

११. आकासस्स एकादस गुणा निब्बानं अनुप्पविट्ठा? न जायति, नजिय्यति, न मिय्यति, न चवति, न उप्पज्जति, दुप्पसहो, अचोरहरणो, अनिस्सितो, विहङ्गगमनो, निरावरणो, अनन्तोति इदं आकासगुणकादसकं नाम ।

सीलपाकारं ...पे०... सतिपट्ठानवीथिकन्ति इदं धम्मनगरपरिवारेकादसकं नामाति द्वे एकादसका वुत्ता ।

१२. रत्तो रागवसेन अपचितिं न करोति, दुट्ठो दोसवसेन, मूळ्हो मोहवसेन, उन्नळोमानवसेन, निग्गुणो अविसेसताय, अतिथद्धो अतिसेधताय, हीनो हीनभावताय, वचनकरो अनिस्सरताय, पापो कदरियताय, दुक्खापितो दुक्खापितताय, लुद्धो

लोभवसेन, आयूहितो अथसाधनवसेन अपचितिं न करोतीति इदं अपचितिअकारकपुग्गलद्वादसकं नाम एकमेव आगतं ।

१३. पंसुकूलिकङ्गं तेचीवरिकङ्गं पिण्डपातिकङ्गं सपदानचारिकङ्गं एकासनिकङ्गं पत्तपिण्डिकङ्गं खलुपचछाभत्तिकङ्गं आरज्जिकङ्गं रुक्खमूलिकङ्गं अब्भोकासिकङ्गं सोसानिकङ्गं यथासथतिकङ्गं नेसजजिकङ्गन्ति इदं धुतङ्गतेरसकं नाम एकमेव ।

१४. चुदसबुद्धजाणवसेन चुदसकं वेदितब्बं ।

१६. अलङ्कारपळिबोधो, मण्डनपळिबोधो, तेलमक्खनपळिबोधो, वण्णपळिबोधो, मालापळिबोधो, गधपळिबोधो, वासपळिबोधो, हरीटकिपळिबोधो, आमलकपळिबोधो, रङ्गपळिबोधो, बधनपळिबोधो, कोच्छपळिबोधो, कप्पकपळिबोधो, विजटनपळिबोधो, ऊकापळिबोधो, केसेसु लूयन्तेसु सोचन्ति किलमन्ति परिदेवन्ति उरत्ताळिं कदन्ति सम्मोहं आपज्जन्तीति इदं केसपळिबोधसोळकं ।

तिरच्छनगतो पेतो मिच्छादिद्वितो कुहको मातुघातको पितुघातको अरहन्तघातको लोहितुप्पादको सङ्गभेदको तिथियपक्कन्तको थेय्यसंवासको भिक्खुनीदूसको तेरसन्नं गरुकापत्तीनं अज्जतरं आपज्जिवा अवुद्वितो पण्डको, उभतोव्यज्जनको, ऊनसत्तवस्सको'ति इदं अधम्माभिसमयपुग्गलसोळसकन्ती द्वे सोळसका वुत्ता ।

१७. अभिजानतो सति उप्पज्जति कटुमिकाय, ओळारिकविज्जाणतो हितविज्जाणतो अहितविज्जाणतो सभागनिमित्ततो वीसभागनिमित्ततो कथाभिजजाणतो लक्खणतो सरणतो मुद्वतो गणनातो धारणतो भावनतो पोत्थकनिबधनतो उपनिक्खेपतो अनुभुततो सति उप्पज्जतीति इदं सतिउप्पज्जनाकारसत्तरसकं एकमेव ।

१८. अट्टारसबुद्धधम्मवसेन अट्टारसकं वेदितब्बं ।

१९. सुति सुमुति संख्ययोगा जायवेसेसिका गणिता गधब्बा तिकिच्छा चतुब्बेदा पुराणा इतिहासजोतिसा माया हेतु मन्तना युद्धा छदसा बुद्धवचनेन एकूनवीसतीति इदं रज्जो सिक्खितसथेकूनविसतिकं ।

२२. अग्गो यमो सेट्ठो नियमो हारो विहारो संयमो संवरो खन्ति सोरच्चं एकन्तचरिया एकत्ताभिरति पटिसल्लानं हिरि ओत्तप्पं वीरियं अप्पमादो सिक्खापदानं उद्देसो परिपुच्छा सीलादिअभिरति निरालयता सिक्खापदपारिपूरिताति बावीसतिसमणकरणा धम्मा कासावधारणं भण्डुभावो चा'ति द्वे लिङ्गानि पक्खिपिवा वदनकारणगुणबावीसतिकं ।

२५. आरक्खा सेवना चेव पमत्तप्पमत्ता तथा सेय्यावकासो गेलज्जं भोजनं लब्भकज्चेव विसेसो च विजानिया पत्तभत्तं संविभजे अस्सासो च पटिचारो गामविहरं चारा बे सल्लापो पन कातब्बो छिद्वं दिस्वा खमेय्य च सक्कच्चाखण्डकारी द्वे अरहस्सासेसकारि द्वे जनेय्य जनकं चित्तं वड्ढिचिततं जनेय्य च सिक्खाबले ठपेय्य नं मेत्तं चित्तज्ज भावये । न जहे अपदाय च करणीये च उस्सुकं पग्गहे खलिकं धम्मे । इति पंचवीस गुणामिलिदेन पकासिता'ति इदं अन्तेवासिकम्हि आचरियेन कतगुणपंचवीसतिकं

कोधो उपनाहो मक्खो पलासो इस्सा मच्छरियं माया साठेय्यं थम्हो सारम्हो मानो अतिमानो मदो पमादो थिनमिद्धं नदि

आलस्यं पापमिच्छता रूपा सदा गधा रसा फोडुब्बा बुधा पिपासा अरतीति इदं चित्तदुब्बलीकरणधम्मपञ्चवीसतिकन्ति द्वे पञ्चवीसतिका वृत्ता ।

२८. पटिसल्लानं पटिसल्लियमानं पुग्गलं रक्खति । आयुं वड्ढेति, बलं वड्ढेति, वज्जं पिदहति, अयसं अपनेति, यसं उपदहति, अरतिं अपनेति, रतिं उपदहति, भयं अपनेति, वेसारज्जं करोति, कोसज्जं अपनेति, वीरियं अभिजनेति, रागं अपनेति, दोसं अपनेति, मोहं अपनेति, मानं निहन्ति, वितक्कं भज्जति, चित्तमेकगं करोति, मानसं सिनेहयति, हासं अभिजनेति, गरुक्कं करोति, मानं उप्पादयति, नमस्सियं करोति, पीतिं पापेति, पामोज्जं करोति, सङ्खारानं सभावं दस्सयति, भवपटिसंधिं उग्घाटेति, सब्बसामज्जं देतीति इदं पटिसल्लाने गुणद्वीसतिकं ।

महोसधो महाराज सूरु, हिरिमा, ओत्तापी, सपक्खो, मित्तसम्पन्नो, खमो, सीलवा, सच्चवादी, सोचेय्यसम्पन्नो, अकोधनो, अनतिमानी, अनुसूयको, वीरियवा, आयूहको, सङ्गाहको, संविभागी, सखिलो, निवातवृत्ति, असठो, अमायावी, बुद्धिसम्पन्नो, कित्तिमा, विज्जासम्पन्नो, हितेसी उपनिस्सितानं, अभिरूपो दस्सनीयो, पथितो सब्बजनस्स, धनवा यसवांति इदं महोसधगुणद्वीसतिकं इति द्वे अद्वीसतिका वृत्ता ।

३०. इमेहि तेरसहि धुतगुणेहि पुब्बे आसेवितेहि निसेवितेहि चिण्णेहि परिचिण्णेहि चरितेहि परिपूरितेहि निमित्तभूतेहि अरियसावको इध भवे तिसगुणवरेहि समुपेतो होति कतमेहि तिसगुणवरेहि? सिनिद्धमुदुमद्वमेत्तचित्तो होति, घातितहतविहतकिलेसो होति, हतनिहतमानदप्पो होति, अचलदळहनिविट्टनिब्बेमतिकसद्धो होति, परिपुण्ण-पीणित । पहड्डलोभनिय-सन्त-सुख-समापत्तिलाभी होति, सील-वर-पवर-असम-सुचिगधपरिभावितो होति, देवमनुस्सानं पियो होति मनापो, खीणासव-अरियपुग्गल-पथितो होति, देवमनुस्सानं वदितपूजितो थुतथवितथोमितपसथो, इध वा हरं वा लोकेन अनुपलित्तो, अप्पथोकवज्जेपि भयदस्सावी, विपुल-वर-सम्पत्तिकामानं मग्गफलवरथसाधनो, अयाचितविपुलपणीतपच्चयभागी, अनिकेतसनो, धानज्झायितपवरविहारी, विजटितकिलेसजालवथुको, भिन्न-भग्ग-सङ्कुटित-सम्हिन-गतिनिवारणो, अकुप्पधम्मो, अहीनीतवासो, अनवज्जभोगी, गतिविमुत्तो, उत्तिण्णसब्बविचिकिच्छो, विमुत्तिज्झायितत्तो, दिट्ठधम्मो, अचलदळहभीरुत्ताणमुपगतो, समुच्छिन्नानुसयो, सब्बासवक्खयम्पत्तो, सन्तसुखसमापत्तिविहारबहुलो, सब्बसमणगुणसमुपेतो, इमेहि तिसगुणवरेहि समुपेतो होति । इति धुतङ्गगुणानिसंसगुणवरतिसकं ।

जातिपि दुक्खा, जरापि दुक्खा, ब्याधिपि दुक्खो, मरणम्पि दुक्खं, सोकोपि परिदेवोपि दुक्खो, उपायासोपि अप्पियेहि सम्पयोगोपि पियेहि विप्पयोगोपि, मातुमरणम्पि पितुमरणम्पि भातुमरणम्पि भगिनिमरणम्पि जातिमरणम्पि जातिव्यसनम्पि भोगव्यसनम्पि सीलव्यसनम्पि दिट्ठिव्यसनम्पि राजव्यसनम्पि चोरव्यसनम्पि वेरिभयम्पि दुब्भिक्खभयम्पि अग्गिभयम्पि दुक्खं, उदकभयम्पि दुक्खं, ऊमिभयम्पि आवट्टभयम्पि कुम्भीलभयम्पि सुंसुमारभयम्पि अत्तानुवादभयम्पि परानुवादभयम्पि असिलोकभयम्पि दण्डभयम्पि दुग्गतिभयम्पि परिससारज्जभयम्पि आजीविकभयम्पि मरणभयम्पि महाभयम्पि वेत्तेहि ताळनम्पि कसाहि ताळनम्पि अड्डदण्डकेहि ताळनम्पि हथच्छेदम्पि पादच्छेदम्पि नासच्छेदम्पि कण्णच्छेदम्पि कण्णनासच्छेदम्पि बिळङ्गथालिकम्पि सङ्ख-मुण्डिकम्पि राहुमुखम्पि जोतिमलिकम्पि हथपज्जोतिकम्पि एरकवत्तिकम्पि चीरकवासिकम्पि एनेय्यकम्पि बलिसमंसिकम्पि कहापणिकम्पि खारापतच्छिकम्पि पळिघपरिवत्तिकम्पि पलालपीठिकम्पि तत्तेनपि तेलेन ओसिञ्चनम्पि सुनखेहि खादापनम्पि जीवसूलारोपणम्पि असिनासीसच्छेदनम्पीति इदं दुक्खसङ्घिकं ।

सङ्ख-मुण्डकन्ति सङ्ख-मुण्डकम्मकरणं तं करोन्ता उत्तरोट्टस्स उभयतो कण्णचूळिकगलवाटकपरिच्छेदेन चम्मं छिदिवा

सब्बकेसे एकतो गण्ठिं कवा दण्डकेन वेढवा उप्पाटेन्ति सह केसेहि चम्मं उट्ठहति ततो सीसकटाहंथूलसक्खराहि घंसिवा धोवन्ता सङ्खवण्णं करोन्ति ।

तथ बिळङ्गथालिकन्ति कज्जियोक्खलिककम्मकरणं । तं करोन्ता सिसकटाहं उप्पाटेवा तत्तं अयोगुळं सण्डासेन गहेवा तथ पक्खिपन्ति । तेन मथलुङ्गं पक्कठिवा उपरि उत्तरति ।

राहुमुखन्ति राहुमुखकम्मकरणं । तं करोन्ता सङ्कुना विवरिवा अन्तोमुखे दीपं जालेन्ति । कण्णचूळिकाहि वा पट्टाय मुखं निखादनेन खणन्ति लोहितपङ्घरिवा मुखं पूरेति ।

जोतिमालिकन्ति सकलसरीरं तेलपिलोतिकाय वेढेवा आलिम्पेन्ति ।

हथपज्जोतिकन्ति हथे तेलपिलोतिकाय वेढेवा पज्जालेन्ति ।

एकवत्तिकन्ति एकवत्तकम्मकरणं । तं करोन्ता हेट्ठागिवतो पट्टाय चम्मवट्टे कन्तन्ता गोप्फके पातेन्ती अथ नं योत्तेहि बधिवा कट्टन्ति । सो अत्तनोवचम्मवट्टे अक्कमिवा पतति चीरकवासिकन्ति चिरकवासिककम्मकरणं । तं करोन्ता तथेव चम्मवट्टे कन्तिवा कटियं ठपेन्ति । कटितो पट्टाय कन्तिवागोप्फकेसु ठपेन्ति । उपरिमेहि हेट्ठिमसरीरं चीरकनिवासननिवथं विय होति ।

एण्यय्यकन्ति एण्यय्यककम्मकरणं । तं करोन्ता उहोसु कप्परेसु च जण्णुकेसु च अयसलाकयो दवा अयसूलानि कोट्टेन्ति । सो चतुहि अययुलेहि भुमियं पतिट्ठहति । अथ नं परिवारेवा अग्गिं करोन्ति । तं सधिसधितो सूलानि अपनोवा चतुहि अट्टिकोटीहियेव ठपेन्ति ।

बळिसमंसिकन्तिउभतोमुखेहि बळिसेहि पहरिवा चम्ममंसनहारूनि उप्पाटेन्ति ।

कहापणकन्ति सकल सरीरं तिण्हाहि वासीहि कोटितो पट्टाय कहापण मत्तं कहापण मत्तं पातेन्ता कोट्टेन्ति ।

खारापतच्छिकन्ति सरीरं तथ तथ आवुधेहि पहरिवा कोच्छेहि खारं संसेन्ति चम्ममंसनहारूनि पङ्घरिवा अट्टकसङ्खलिकां व तिट्ठति ।

पळिघपरिवत्तकती एकेन पस्सेन निपज्जापेवा कण्णणच्छिद्धे अयसूलं कोट्टेवा पथविया एकबद्धं करोन्ति अथ नं पादे गहेवा आविज्झन्ति ।

पलालपीठिकन्ति छेको कारणिको छविचम्मं अच्छिदिवा निसदपोतकेहि अट्टिनि भिदिवाकेसकलापे गहेवा उक्खिपन्ति । मंसरासियेव होति । अथ नं केसेहेव परियोनधिवा गणहन्ति पलालवट्ठिं विय कवा पळिवेठेन्तीति विनयटीका ।

इमज्ज सट्ठिविधं दुक्खं सल्लक्खेवा भवेसु निब्बिदिवा विरज्जिवा भवतण्हं पहावा दुक्खलक्खणं दुक्खानुपस्सना जाणेन पस्सितब्बन्ति ।

दियट्ठसिक्खापदसतन्ति पज्चसत्तति सेखिये अपनेवा सेसानं वसेन दियट्ठसिक्खापदसतं वेदितब्बन्ति ।

सङ्ख्यापरिच्छेदस्स सरूपगहणं समत्तं ।

चतुराधिकसतेसु गहेतब्बथेसु पन चतुत्तिस एकथानी, चतुत्तिस द्वेयथानि सोळस त्यथानि, पंच चतुरथानि, तेरस पञ्चथानि, द्वे सत्तथानीति ।

मिलिदपज्जटीका समत्ता ।

कुसलेन ठिता कुसला
कुसलो अधिगच्छति सन्तिपदं,
कथितं मुनिना सुचितं
परमथ सभावगतीसु गतं ।

नानाअधिप्पायवसा पवत्ते
पाठानमथे कुसलो विदिवा,
आरोचमानो वरयुत्तमथं
गण्हेय्य सीहो विय नागराजं ।

हिवा असारं सुहितञ्च गण्हे
आरोग्यकामो अहितं व रोगं,
विञ्जु पवेसेय्य च युत्तमथं
हंसाधिपो वा उदकं व खीराति ।

परमविसुद्धसद्भावबुद्धिवीरियपतिमण्डितेन सीलाचारज्जवमद्ववादि-
गुणसमुदयसमुदितेनसकसमयसमयन्तरगहणज्झोगाहसमथेन- पज्जावेय्यत्तियसमन्नागतेन तिपिटकपरियत्तिप्पभेदे साङ्ग-
कथे सथुसासने अप्पटिहतजाणप्पभावेन आननुभावकरण- सम्पत्तिजनितसुखविनिगतमधुरोळारवचनलावज्जयुत्तेन युत्त-
मथवादिना वादीवरेन महाकविना सुविपुलविमलबुद्धिना महातिपिटक- चूळाभयथेरोति गरूहि गहितनामधेय्येनथेरेन कतो
मिलिदटीकागथो समत्तो ।

ताव तिडुतु लोकस्मिं लोकनिथरणेसितं
दस्सेन्तो कुलपुत्तानं नयपज्जा विसुद्धिया,
याव बुद्धोति नामप्पि सुद्धचित्तस्स तादिनो
लोकहि लोकजेड्डस्स पवत्तति महेसिनो ।

भुत्ता सुधाद्वादस हन्ति पापके
खुधं पिपासं अतिदरंत्रिमं (?)
कोधुपनाहञ्चविवादपेसुनिं
सितुण्हतदिञ्च रसग्गमावहा ।

देन्तस्स पाकादिसकप्फलावहा
 धम्मो सुवुत्तो पन कोपधापके,
 तदुत्तरिं हन्ति असेसपापके
 देन्तस्स सोतादिसकप्फलावहो ।

इति पञ्च तियड्ढसते सकिदे (?)
 मधुराभिरमेकरसेनन युतो,
 मिलिदा सुटिका सुगुणा सुकता
 निभयेन द्वीपसेन (?) यता समतो ।

लङ्कह्वये दिपवरे सुसण्ठिता
 महाविहारे च जिनोरसालये,
 परम्परा थेरगणा सुसण्ठिता
 पकासका ये वरसथुसासने ।

तेसं अलङ्कारभवेन सासने
 तिपेटके सुद्धविसुद्धबुद्धिना,
 सहासयन्तेन नरे सराजिके
 पहासयन्तेन गणे गणुत्तमे ।

टीका'ति नामेन मिलिददीपिका
 वरथतो गथप्पकरेन सम्भवं (?)
 सुगथकारेनजिनङ्कुरेन मे
 कतञ्च यं यं वरपुञ्ज सम्पदं (?)

कुसलेन तेनेवहिपथयन्ता
 वरबोधिजाणं तिविधेसु ये यं,
 निभयेन तेसं तुरसिज्झतं तं (?)
 परमञ्च सब्बञ्जुतं पापुणेय्यं ।

इतो चुतो'हंसुहितेन कम्मुना
 भवामि देवे तुसितव्हये पुरे,
 चिरं चरन्तो कुसलं पुनप्पुनं
 तथेव मेत्तेय्यवरे निरन्तरं ।

ततो नरन्तो'व जिनङ्कुरो वरो
 यथा वीरबुद्धो'ति भवेकनायको,

ततो तरन्तो वरपुञ्जकारको
भवामि नरानरपूजितो सदा ।

सुसुरो पवरो सुमनो वरदो
पिटकेन वसे सजने कथिते,
पवरथ पकासकजाणवरो
वरधम्मसुखेसनको सीलवा (?)

सचे तिदिवे तुसिते मनोरमे
भवामि जातो मनोरथप्पति,
वरप्पदेसे पतिरूपके सदा
धीरा पजायन्ति सुपुञ्ज कम्मिनो ।

अहम्पि तथेव पदेसमुत्तमे
भवामि नारीहि नरेहि पूजितो,
धनेन जाणेन यसेन दीपितो
विसोधयन्तो पुन सथुसासननं ।

अनेन पुञ्जेन भवावसानके
सब्बज्जुतंयाव च पापूणेवरं,
निरन्तरं लोकहितस्स कारको
भवे भवेय्यं सुचितो च पारमी ।

पुञ्जेननेन विपुलेन भवाभवेसु
पुज्जाभिवूड्ढ परिमुद्धगुणाधिवासो,
हुवा नराधिकतरो (वत) सब्बसेट्ठो ।
बुद्धो भवेय्यमहमुत्तमनाथनाथो ।

पुञ्जेन चिण्णेन पिये मया'दरं (?)
सत्ता अवेरा सुखिता भवन्तु ते,
देवा नरिदा सकलं इमं महिं
रक्खन्तु धम्मेन समेन धम्मिनो'ति ।